

Univerzita Karlova

Právnická fakulta

Hana Pomplová

Určování rodičovství
(Determination of parenthood)

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: Doc. JUDr. Josef Salač, Ph.D.

Katedra občanského práva

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 22.11.2016

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že předloženou diplomovou práci jsem vypracovala samostatně a že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 22.11.2016

Hana Pomplová

Poděkování

Tímto bych ráda poděkovala doc. JUDr. Josefu Salačovi, Ph.D. za jeho cenné rady a pomoc při zpracování této diplomové práce.

Obsah

Úvod.....	1
1. Rodičovství	3
1.1 Pojem rodičovství.....	3
1.2 Metody zjišťování rodičovství	4
1.3 Právo znát svůj genetický původ.....	5
2. Historický vývoj právní úpravy	6
2.1 Římské právo	6
2.2 Právní úprava podle ABGB	7
2.3 Právní úprava mezi lety 1918 a 2014.....	8
2.3.1 Zákon o právu rodinném	8
2.3.2 Zákon o rodině.....	9
2.4 Rekodifikace soukromého práva.....	10
3. Platná právní úprava	11
3.1 Vnitrostátní úprava.....	11
3.2 Mezinárodní úprava	12
3.2.1 Dokumenty přijaté Organizací spojených národů	12
3.2.2 Dokumenty přijaté Radou Evropy.....	12
3.3 Evropské právo.....	13
4. Určování mateřství	14
4.1 Anonymní a utajený porod.....	16
4.1.1 Utajený porod	16
4.1.2 Anonymní porod.....	17
4.1.3 Schránky na odložené děti.....	18
4.2 Náhradní mateřství	21
4.2.2 Pojem a úprava náhradního mateřství	21
4.2.3 Úvahy de lege ferenda	23
5. Určování a popírání otcovství.....	26
5.1 Domněnky otcovství	26
5.1.1 Tzv. první domněnka.....	27
5.1.2 Tzv. druhá domněnka	29

5.1.3 Tzv. třetí domněnka.....	31
5.2 Popírání otcovství.....	33
5.2.1 Popírání první domněnky	33
5.2.2 Popírání druhé domněnky.....	36
5.2.3 Prominutí zmeškání popěrné lhůty	36
5.2.4 Zahájení řízení o popření otcovství bez návrhu	38
5.3 Řízení o popření otcovství	39
5.4 Nedostatky v právní úpravě	40
6. Asistovaná reprodukce.....	42
6.1 Pojem a právní úprava.....	43
6.1.1 Mezinárodní úprava a evropské právo	43
6.1.2 Současná vnitrostátní úprava.....	43
6.1.3 Anonymní dárci	45
6.2 Určování rodičovství při využití metody asistované reprodukce.....	46
7. Judikatura.....	48
7.1 Rozhodnutí Ústavního soudu České republiky	48
7.1.1 O povinnosti strpění odběru vzorku DNA (sp. zn. I. ÚS 987/07).....	48
7.1.2 Ke lhůtě o popření otcovství (Pl. ÚS 15/09)	49
7.2 Rozhodnutí Nejvyššího soudu České republiky	50
7.2.1 Přípustnost odběru vzorku DNA a výklad pojmu „dítě“	50
7.2.2 O lhůtě pro popření otcovství	52
7.3 Judikatura Evropského soudu pro lidská práva.....	53
7.3.1 Případ Paulík proti Slovensku	54
7.3.2 Případ Rožaňski proti Polsku	54
7.3.3 Případ Rasmussen proti Dánsku	55
7.3.4 Případ Kňákal proti České republice.....	56
Závěr	58
Seznam zkratk	60
Použitá literatura	61
Právní předpisy.....	61
Judikatura	61

Knižní publikace	62
Odborné články	63
Internetové zdroje.....	63
Abstrakt – určování rodičovství.....	64
Abstract – Determination of Parenthood	65
Klíčová slova	66
Key Words	66

Úvod

Tématem mé diplomové práce je určování rodičovství. Ve většině kultur je rodina považována za základ společnosti. Je to nejstarší společenské uskupení. Každý chce někam patřit a tou nejbližší skupinou, do které se lze zařadit je právě rodina. Podle Všeobecné deklarace lidských práv OSN z roku 1948 je rodina „*přirozenou a základní jednotkou společnosti a má nárok na ochranu ze strany společnosti a státu*”¹. Právo na rodinu je jedno ze základních práv zaručených Ústavou a Listinou základních práv a svobod.

Článek 7 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte říká, že „*každé dítě má ...pokud je to možné právo znát své rodiče.*“ Důvody pro odhalování toho, kdo je něčím rodičem mohou být prosté – např. zvědavost nebo touha poznat svůj původ, navázat a udržovat kontakt se svými příbuznými. Důvody mohou být však i čistě praktické, třeba zjištění rodinné anamnézy, či různé důvody právní. Rodičovství je spojeno nejen s občanským právem, ale i s ostatními právními odvětvími. Přestože je systematicky zařazeno do občanského práva, resp. práva soukromého, značná část je upravena i veřejnoprávními předpisy.

Z římského práva známá pravidla „*matka je vždy jistá, otec nejistý*” a „*otcem dítěte je ten, kdo uzavřel s matkou sňatek*”², dnes už úplně neplatí. Vývoj moderní společnosti a pokrok ve vědě a technice, a to především v oblasti reprodukční medicíny, přivedl do institutu rodičovství nová pravidla a možnosti. Spolu s tím však vyvstávají i nové problémy a otázky. A právě s tímto vývojem by se měly právní řády vypořádat a adekvátně na něj reagovat. Ve své práci se chci blíže seznámit s problematikou rodičovství a zaměřit se na to, zda není platná právní úprava zastaralá, a jak se této úpravě daří ve vybraných institutech spojených s určováním rodičovství reagovat na moderní vývoj.

¹ Článek 16 Všeobecné deklarace lidských práv OSN, dostupné na www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/12/UDHR_2015_11x11_CZ2.pdf

² Z lat. „*mater semper certa est, pater est, quem nuptiae demonstrant*“

Má diplomová práce je členěna do sedmi hlavních kapitol. V první kapitole své práce se věnuji obecně pojmu rodičovství, způsobům jeho určování a tématu s rodičovstvím nerozlučně spojeným - právem znát svůj původ.

V druhé kapitole bych ráda podnikla exkurs do historie a vývoje právní úpravy na našem území. Na tuto kapitolu pak navazuje kapitola se stručným shrnutím základních pramenů současné právní úpravy – a to jak pramenů vnitrostátních, tak i mezinárodních.

V následujících dvou kapitolách se věnuji již samotnému určování rodičovství. Nejprve vztahu nejzákladnějšímu – a to vztahu mateřskému. Ráda bych se blíže podívala na úpravu problematických otázek souvisejících s mateřstvím, a to na mateřství náhradní a na problematiku anonymních a utajených porodů. V kapitole páté se zabývám otcovstvím – a to jak jeho určování, tak i popíráním.

Kapitola šestá se věnuje asistované reprodukci – současné úpravě, možným budoucím změnám a problémům souvisejícím s určování rodičovství, které vznikají v důsledku umělého oplodnění.

V poslední kapitole pak zmiňuji významná soudní rozhodnutí týkající se rodičovství a jeho určování, a to jak rozhodnutí českých soudů, tak i Evropského soudu pro lidská práva.

1. Rodičovství

1.1 Pojem rodičovství

Rodičovství můžeme chápat dvěma způsoby. Prvním je poměr mezi dítětem a jeho rodiči. Druhým je pak stav osoby, který je charakteristický tím, že tato osoba je subjektem rodičovského vztahu k určitému dítěti. Rodičovství pak dělíme na mateřství, tedy vztah mezi dítětem a jeho matkou (respektive stav, kdy žena je subjektem rodičovského vztahu), a na otcovství, tedy vztah mezi dítětem a jeho otcem (respektive vztah, kdy je muž subjektem rodičovského vztahu).

Rozlišujeme tři roviny rodičovství, a to rovinu biologickou, sociální a právní. Biologická rovina se zabývá tím, kdo je rodičem podle biologických zákonitostí lidské reprodukce. Rovina sociální řeší, která osoba vůči dítěti vykonává nebo hraje v jeho životě roli rodičů, kdo o něj pečuje a vychovává ho. V právní rovině je pak rodičem ten, koho určí právní norma. Jde o nositele práv a povinností, která s rodičovstvím spojuje právní řád. Některé právní systémy, např. common law, rozlišuje i rovinu čtvrtou, a to psychologickou, zahrnující úmysl být rodičem. Tato rovina je u nás podřazena do roviny sociální, která je v českém právním prostředí chápána velmi široce. Roviny biologická a sociální se ve většině případů překrývají, ale nemusí tomu tak být vždy. Právo vychází především z roviny biologické, ale není tomu tak absolutně, např. institut osvojení vychází z roviny sociální.

Rodiče a dítě mají vůči sobě navzájem práva a povinnosti. Narozením dítěte vzniká rodičovská odpovědnost zahrnující povinnosti a práva rodičů k dítěti spočívající v péči o dítě. Jde zejména o péči o jeho zdraví, tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, ochranu dítěte, osobní styk s dítětem, zajišťování jeho výchovy a vzdělání, jeho zastupování a spravování jeho jmění. Svým vlastním právním jednáním se rodiče práv a povinností k dítěti nemohou vzdát. O zbavení nebo omezení těchto práv a povinností

může podle LZPS na základě zákona rozhodnout soud.³ Vztahy mezi rodiči a dětmi jsou nejvýznamnějšími vztahy mezi lidmi vůbec. Z hlediska ochrany zájmů nezletilých dětí je dán zásadní zájem společnosti na tom, aby tyto vztahy byly co nejrychleji a nejjistěji určeny a stabilizovány.⁴

1.2 Metody zjišťování rodičovství

Význam pro určování rodičovství má lékařský obor gynekologie. Tento obor umožňuje určit dobu početí dítěte v souvislosti s tím, kdy se dítě narodilo. Obor sexuologie nám zase dává odpověď na otázku, zda jsou dotyční plodní, což je otázka důležitá zejména v případech, kdy se muž brání otcovství.

V minulosti se používala k určení rodičovství metoda z oboru hematologie, kdy se porovnávaly červené nebo bílé krvinky. Na základě vzájemného porovnání krvinek bylo možno usuzovat o otcovství muže. Pracovalo se tady ale s pravděpodobností, nikoli s jistotou, a bylo potřeba vždy pro konkrétní případ vypracovat více posudků.

V současnosti se k určení rodičovství používají metody z oboru lidské genetiky. Spíše z historického pohledu je zajímavá antropologická analýza. Spočívala v analýze některých vnějších znaků, např. ušních boltců. Dodnes se ovšem neví, jak se nějaké znaky dědí, a proto tato metoda nebyla příliš důvěryhodná. Zásadní metodou je v současné době rozbor deoxyribonukleové kyseliny (dále jen „DNA“). Velmi zjednodušeně se dá říci, že se u odebraných vzorků (rodiče a dítěte) porovnávají proteinové řetězce. V první fázi rozboru lze dojít ke dvěma závěrům. Prvním je, že otcovství muže je s jistotou vyloučeno. Tím rozbor končí a nenavazuje na něj žádná další fáze. Důležité je, že se zde již pracuje s jistotou a ne s pravděpodobností. Druhým závěrem, ke kterému lze při rozboru DNA dojít je, že otcovství tohoto muže vyloučit

³ Článek 32 odst. 4 LZPS: *Péče o děti a jejich výchova je právem rodičů; děti mají právo na rodičovskou výchovu a péči. Práva rodičů mohou být omezena a nezletilé děti mohou být od rodičů odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu na základě zákona.*

⁴ VESELÁ, Renata. *Rodina a rodinné právo: historie, současnost a perspektivy*. 2. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, str. 154

nelze. V tomto případě pak následuje fáze druhá, kde se počítá pravděpodobnost, na kolik je muž otcem. K tomu slouží tzv. Humellova stupnice. Pokud vyjde výsledek na této stupnici nad 99,75%, otcovství je prakticky prokázané.⁵

1.3 Právo znát svůj genetický původ

Každý má své biologické rodiče. Ne každý ale dostane šanci je poznat. Právo znát svůj genetický původ je otázkou zejména etickou, morální a psychologickou.

Toto právo není v českém vnitrostátním řádu zakotvené, nenajdeme ho nikde v Ústavě, LZPS, ani v zákoně. Podle článku 10 Ústavy České republiky⁶ jsou součástí právního řádu i mezinárodní smlouvy, k jejichž ratifikaci dal Parlament souhlas a jimiž je Česká republika vázána. Od roku 1991 je Česká republika smluvním státem Úmluvy o právech dítěte. Právo dítěte znát své genetické rodiče, pokud je to možné, zakotvuje článek 7 této úmluvy⁷.

V souvislosti s určováním rodičovství se však toto právo může dostat do konfliktu s právy jinými, např. s právem matky na utajení totožnosti v případě utajeného porodu.

Dítě odložené do babyboxu je vzhledem k nastavenému mechanismu zbaveno práva na informaci o svém původu. Ustanovení zmíněné mezinárodní Úmluvy se ve světle popsané praxe stává bohužel mrtvou literou⁸.

Dalším institutem, se kterým je právo znát svůj genetický původ v konfliktu, je anonymní dárcovství zárodečných buněk u asistované reprodukce.

⁵ HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z., WESTPHALOVÁ, L. a kol.: *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975). Komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2014, str. 561-565

⁶ Čl. 10 Ústavy ČR: *Vyhlášené mezinárodní smlouvy, k jejichž ratifikaci dal Parlament souhlas a jimiž je Česká republika vázána, jsou součástí právního řádu; stanoví-li mezinárodní smlouva něco jiného než zákon, použije se mezinárodní smlouva.*

⁷ Čl. 7 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte: *Každé dítě je registrováno ihned po narození a má od narození právo na jméno, právo na státní příslušnost, a pokud to je možné, právo znát své rodiče a právo na jejich péči.*

⁸ ELISCHER, D.: *Porod na zapřenou ve Francii : oblíbený přestože kontroverzní – několik poznámek k anonymním porodům a právu znát svůj původ*. In: Sborník z kolokvia II o náhradní výchově dětí. 2009, s. 21

2. Historický vývoj právní úpravy

2.1 Římské právo

V římském právu byla rodina chápána jinak než dnes. Plnila funkci především politickou a náboženskou. Měla silně patriarchální charakter, moc nad celou rodinou měl její otec (pater familias). Rodina byla chápána jako jednota osob a majetku, nad kterou vládl právě pater familias. Ten měl spoustu oprávnění a jedním z nich bylo i rozhodování o složení rodiny – mohl přijímat nové členy (ať už v rodině narozené, nebo prostřednictvím adopce), mohl je ale i vylučovat.

Římské právo rozlišovalo dva druhy příbuzenství – kognátské a agnátní. U agnátního příbuzenství podléhaly osoby stejné moci otcovské či manželské a zprostředkovali ho pouze muži, protože žena nemohla mít v římském právu nad nikým moc. Jednalo se o příbuzenství právní, umělé. Z hlediska rodičovství bylo důležité kognátské příbuzenství neboli pokrevní. Osoby byly kognátsky příbuzné, pokud pocházely jeden od druhého, potom hovoříme o linii přímé, nebo měly společného předka a šlo tedy o linii pobočnou neboli transversální. Tento druh příbuzenství nemohl být zrušen žádným civilním právem.⁹ Uplatňovala se zásada „mater semper certa est“ - spory o mateřství tedy neexistovaly. V případě sporu o otcovství se muselo dokazovat, že muž není otcem, např. prokázat impotenci či jeho nepřítomnost v pravděpodobné době početí dítěte. Často ale nebylo možné to dokázat. Za otce dítěte se považoval manžel matky, pokud se dítě narodilo 180 dní po svatbě nebo nejpozději do 300 dnů od rozvodu.

Na nemanželské děti se hledělo, jako by neměly otce. Zploditeli nad nimi nevznikla otcovská moc, ani nebyl považován za jejich kognáta. Kognátský vztah se uznával pouze ve vztahu k matce a jejím příbuzným. V době císařské se nemanželským dětem narozeným v konkubinátu (trvalé pohlavní soužití osob, kdy úmyslem muže není mít

⁹ KINCL, J.; URFUS, V.; SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, str.71-74

manželku, ale souložnici) již určitá práva přiznávala, měly nárok na výživu a mohly být otcem legitimovány.¹⁰

2.2 Právní úprava podle ABGB

Právní úprava rodinného a manželského práva se v českém feudálním právu vytvářela pod vlivem církve. Kanonické právo bylo u nás základem úpravy těchto vztahů prakticky až do roku 1949. Již v Dekretech Břetislavových z roku 1039 bylo manželství postaveno pod kontrolu církve. V duchu církevní morálky byla již tehdy zavedena monogamie a nerozlučnost manželství a formou vzniku manželství byl sňatek uzavřený před církví. V podstatě tyto rysy právní úpravy zůstaly trvalým základem dalšího vývoje.¹¹

Počátky kodifikačních prací občanského práva začaly v první polovině 18. století jako důsledek rozvoje hospodářských sfér, potřeb nastupujícího měšťanstva a zaostalosti právní úpravy, která vycházela z městského práva 16. století a obnoveného zřízení zemského. Výsledkem bylo v roce 1812 vydání Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch (dále jen „ABGB“), které vyšlo v českém překladu jako Kniha všeobecných zákonů městských.¹² Tato kodifikace vycházela především z římskoprávní učenosti. Zákoník v prvním díle upravoval právo osobní, v hlavě třetí tohoto dílu vztahy mezi rodiči a dětmi. Odlišoval děti manželského původu a nemanželského. V §138 ABGB¹³ byla vyjádřena domněnka manželského původu dítěte stejně, jak ji známe z římského práva. Muž mohl před soudem odpírat otcovství, mohl ho ale i uznat. Nemanželské děti mohly být legitimovány. Jinak pro ně platilo, že neměly stejná práva jako děti manželské, mohly však žádat po svých rodičích, aby je

¹⁰ KINCL, J.; URFUS, V.; SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995 str. 143-149

¹¹ MALÝ, K., et al. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 4. přeprac. vyd. Praha: Linde, 2010, str. 124

¹² MALÝ, K., et al. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 4. přeprac. vyd. Praha: Linde, 2010, str. 195-196

¹³ §138 ABGB: *O dětech, které se narodí z manželky po projití 180 dnů po tom, kdy vstoupila v manželství a před projitím 300. dne buď po mužově smrti, anebo po úplném rozvázání manželského svazku, platí domněnka manželského původu.*

vyživovali, vychovali a zaopatřili. Nemanželské dítě nebylo pod otcovskou mocí svého zploditele.¹⁴

2.3 Právní úprava mezi lety 1918 a 2014

Po vzniku Československé republiky v roce 1918 bylo na základě recepční normy převzato rakouské zákonodárství a platilo tedy dále ABGB. Zároveň se ale začala připravovat nová úprava občanského práva. Několikaleté snahy o novou úpravu však přerušily události roku 1938 a následně druhá světová válka.¹⁵

Reforma občanského práva, tedy i práva rodinného, pak pokračovala až po roce 1948. Rodinně právní úprava se oddělila od občanského zákoníku. Došlo ke spoustě změn, mimo jiné byla zrušena otcovská moc nad dětmi a zrovnoprávněny nemanželské děti s dětmi manželskými. Zrovnoprávnění nemanželských dětí s legitimními bylo provedeno ústavním zákonem č. 150/1948 Sb., Ústava Československé republiky (tzv. Ústava 9. května), která proklamovala, že „*původ dítěte nesmí být jeho právům na újmu*“. Úprava po roce 1948 vycházela z tezí marxismu-leninismu, rodina začala být chápána odlišně než v minulosti – rodina byla společenskou jednotkou, jejíž účel a funkce byla podřízena zájmům veřejnosti. V rámci tzv. právnícké dvouletky byl vydán zákon o právu rodinném a publikován pod číslem 265/1949 Sb. Druhým kodexem rodinného práva byl zákon o rodině, vydaný pod číslem 94/1963 Sb.¹⁶ Ten platil v novelizované podobě až do účinnosti nového občanského zákoníku č. 89/2012 Sb.

2.3.1 Zákon o právu rodinném

Část druhá hlavy druhé zákona o právu rodinném se věnovala zjištění otcovství. Zjištění otcovství bylo postaveno na systému právních domněnek. V §42 zachovával

¹⁴ 946/1811 Obecný zákoník občanský (ABGB) – přístupné online na <https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjygeyv6ojugywtcna>

¹⁵ MALÝ, K., et al. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 4. přeprac. vyd. Praha: Linde, 2010, str. 426

¹⁶ KUKLÍK, J., et al. *Vývoj československého práva 1945-1989*, Praha: Linde, 2008, str. 575 - 578

domněnku otcovství manžela matky. V následujících paragrafech bylo upraveno uznání otcovství. Pokud nebyla matka zbavena svéprávnosti, byl k uznání potřeba její souhlas. Pokud otcovství nebylo uznáno, mohl ho určit soud. Procesní aspekty byly upraveny v zákoně č. 266/1949 Sb. o zatímních změnách v některých občanských věcech právních. Podle §20 odst. 3 tohoto zákona mohl soud nařídít dítěti, matce i domnělému otci podrobení se krevním zkouškám, umožňoval dokonce i použití donucovacích prostředků podle předpisů o exekučním řízení v případě, že se osoba nebude chtít podrobit.

2.3.2 Zákon o rodině

Zákon o rodině odstranil pojem „rodičovská moc“ a nahradil ho „právy a povinnostmi rodičů“. Hlava třetí druhé části tohoto zákona se věnovala určení otcovství. Původní úprava téměř kopírovala ustanovení zákona o právu rodinném, nově se ale objevilo v druhé domněnce tzv. souhlasné prohlášení rodičů. Poprvé byl zákon novelizován v roce 1982 a v oblasti určení rodičovství reagoval na vývoj v oblasti reprodukční medicíny. K §58 vložil nový odstavec, kterým zakazoval popření otcovství u dítěte narozeného po umělém oplodnění matky vykonaného se souhlasem otce. Výraznější změny přišly až s tzv. velkou novelou provedenou zákonem č. 91/1998 Sb. (úplné znění pod č. 210/1998 Sb.). Práva a povinnosti rodičů byly nahrazeny termínem rodičovská zodpovědnost. Zákon již neupravoval pouze určení otcovství, kapitola upravující tento institut se přejmenovala na určení rodičovství a přibyl §50a definující pojem matka¹⁷. Upraveno bylo i prohlášení nezletilého rodiče, které muselo být učiněno vždy před soudem. Nově se na výchově dítěte podílel i manžel, který nebyl rodičem dítěte, za předpokladu, že s ním žil ve společné domácnosti.

¹⁷ §50a zákona o rodině: *Matkou dítěte je žena, která dítě porodila.*

2.4 Rekodifikace soukromého práva

Dne 1. ledna 2014 nabyl účinnosti zákon č. 89/2012 Sb. občanský zákoník, a spolu s ním i řada dalších předpisů. Díky nim došlo k rozsáhlé rekodifikaci soukromého práva. Cílem bylo obnovení pojetí občanského zákoníku jako obecného kodexu. Byl zrušen zákon o rodině a úprava rodinného práva byla začleněna zpět do kodexu občanského práva. Rodinné právo je upraveno v části druhé tohoto zákona v ustanoveních §655 až §975.

V rámci rekodifikačních prací byla pro zpracování problematiky rodinného práva charakteristická spíše kontinuita, než diskontinuita s předchozí úpravou. Přesto se však vyskytla témata, ohledně kterých teorie poukazovala na důležité změny ve společnosti, která měla podnítit přehodnocení některých tradičních přístupů k určitým otázkám na poli rodinného práva¹⁸.

Na rekodifikaci soukromého práva hmotného navázaly i změny procesních předpisů. Vztahy mezi rodiči a dětmi jsou v soudním řízení nyní řešeny podle nového právního předpisu, a to podle zákona č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních.

¹⁸ RADVANOVÁ, S. a kol.: *Rodina a dítě v novém občanském zákoníku*. 1. vydání, Praha: C. H. Beck, 2015, str. 46

3. Platná právní úprava

3.1 Vnitrostátní úprava

Ústavní základ právní úpravy rodinného práva v České republice tvoří ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod. V hlavě čtvrté, která upravuje hospodářská, sociální a kulturní práva, konkrétně v článku 32 odstavci 1¹⁹ zaručuje zákonnou ochranu rodičovství a rodině. V odstavci 3²⁰ téhož článku je vyjádřena rovnoprávnost dětí narozených v manželství i mimo něj, odstavec 4²¹ pak upravuje práva rodičů a dětí.

Hlavním zákonným předpisem upravujícím rodinné právo je zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. Jeho část druhá věnující se rodinnému právu je rozdělena do tří hlav – hlava první upravuje manželství, hlava druhá příbuzenství a švagrovství a hlava třetí poručenství a jiné formy péče o dítě. Procesní úprava týkající se vztahů plynoucích z rodinného práva je obsažena v zákoně č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních (dále jen „ZŘS“). Hlava pátá tohoto zákona se věnuje řízení ve věcech rodinněprávních. Oddíl třetí této hlavy upravuje řízení o určení a popření otcovství. ZŘS je zákonem speciálním ve vztahu k zákonu č. 99/1993 Sb., občanskému soudnímu řádu (dále jen „OSŘ“). Pokud ZŘS tedy nějaký institut neupravuje, nebo jej upravuje pouze zčásti, použijí se podpůrně ustanovení OSŘ.

Dalšími zákonnými předpisy obsahujícími ustanovení rodinného práva jsou např. zákon č. 115/2006 Sb. o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů, zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí, zákon č. 301/2000 Sb. o matrikách, jménu a příjmení, zákon č. 372/2011 Sb. o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování, nebo zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách.

¹⁹ Čl. 32 odst. 1 LZPS: *Rodičovství a rodina jsou pod ochranou zákona. Zvláštní ochrana dětí a mladistvých je zaručena.*

²⁰ Čl. 32 odst. 3 LZPS: *Děti narozené v manželství i mimo něj mají stejná práva.*

²¹ Čl. 32 odst. 4 LZPS: *Péče o děti a jejich výchova je právem rodičů; děti mají právo na rodičovskou výchovu a péči. Práva rodičů mohou být omezena a nezletilé děti mohou být od rodičů odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu na základě zákona.*

3.2 Mezinárodní úprava

3.2.1 Dokumenty přijaté Organizací spojených národů

V roce 1948 byla Valným shromážděním OSN přijata Všeobecná deklarace lidských práv. Ta ve svém článku 16 odstavci 3 říká, že *„rodina je přirozenou a základní jednotkou společnosti a má nárok na ochranu ze strany společnosti a státu.“* Deklarace je sice právně nezávazným dokumentem, ale slouží jako výchozí základ pro jiné lidskoprávní úmluvy.

V roce 1966 byl Valným shromážděním OSN vyhlášen Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, který byl u nás vyhlášen ve sbírce zákonů pod č. 120/1976 Sb. V článku 17 odstavci 1 stanoví: *„Nikdo nesmí být vystaven svévolnému zasahování do soukromého života, do rodiny, domova nebo korespondence ani útokům na svou čest a pověst.“* Článek 23 odstavec 1 stanoví: *„Rodina je přirozenou a základní jednotkou společnosti a má právo na ochranu společnosti a státu.“* Dle článku 24 odstavce 1 *„má každé dítě bez jakékoli diskriminace podle rasy, barvy, pohlaví, jazyka, náboženství, národnostního nebo sociálního původu, majetku nebo rodu právo na takovou ochranu, která mu přísluší s ohledem na jeho postavení nezletilce, ze strany jeho rodiny, společnosti a státu.“*

Dalším významným dokumentem přijatým na půdě OSN je Úmluva o právech dítěte z roku 1989, která byla u nás vyhlášena ve sbírce zákonů pod č. 104/1991 Sb.. Dodržování této úmluvy kontroluje Výbor pro práva dítěte OSN. Úmluva klade důraz na zájem dítěte, který by měl být rozhodující ve všech věcech týkajících se dítěte.

3.2.2 Dokumenty přijaté Radou Evropy

Nejvýznamnějším dokumentem přijatým Radou Evropy je Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod (dále jen „EÚLPZS“) z roku 1950. Byla vyhlášena ve sbírce zákonů pod č. 104/1991 Sb. Tato úmluva přiznává každému právo na respektování soukromého a rodinného života, obydlí a korespondence. Týká se to zejména omezení svévolného zásahu do výkonu těchto práv ze strany státu. Neplatí to

v případech, kdy stát zasahuje v souladu se zákonem nebo v zájmu veřejné bezpečnosti, ochrany veřejnosti či národním zájmu. Pro projednání porušení EÚLPZS byl zřízen Evropský soud pro lidská práva sídlící ve Štrasburku.

V roce 1975 byla vyhlášena Evropská úmluva o právním postavení dětí narozených mimo manželství, u nás vyhlášena pod č. 47/2001 Sb. m. s. Přizpůsobuje právní postavení dětí narozených mimo manželství postavení dětí narozených v manželství.

3.3 Evropské právo

Dne 1. prosince 2009 vstoupila v platnost Lisabonská smlouva pozměňující Smlouvu o Evropské unii a Smlouvu o založení Evropského společenství. Tato smlouva upravila znění článku 6²² Smlouvy o Evropské unii tak, že přiznala Listině základních práv Evropské unie stejnou právní sílu jako zakládajícím smlouvám. Listina se tak stala právně závaznou. Článek 24 odstavec 3²³ zaručuje každému dítěti právo udržovat pravidelné osobní vztahy a přímý styk s oběma rodiči, pokud je to v jeho zájmu.

V roce 2001 byla založena Komise pro evropské rodinné právo, jejímž hlavním cílem je harmonizovat rodinné právo v Evropě. Její práce spočívá především v komparativním výzkumu a abstrakci. Tato komise koncipovala velmi obecně formulované „*better law*“, resp. Principy evropského rodinného práva. K harmonizaci však stále přispívá především judikatura Evropského soudu pro lidská práva a národních ústavních soudů.²⁴

²² Čl. 6 SEU: *Unie uznává práva, svobody a zásady obsažené v Listině základních práv Evropské unie ze dne 7. prosince 2000, ve znění upraveném dne 12. prosince 2007 ve Štrasburku, jež má stejnou právní sílu jako Smlouvy.*

²³ Čl. 24 odst. 3 Listiny základních práv EU: *Každé dítě má právo udržovat pravidelné osobní vztahy a přímý styk s oběma rodiči, ledaže by to bylo v rozporu s jeho zájmy.*

²⁴ VOJÁČEK, L., SCHELLE K., TAUCHEN J.: *Vývoj soukromého práva na území českých zemí, I. díl.* Brno: Masarykova univerzita, 2012, str. 615

4. Určování mateřství

Jak již bylo uvedeno v první kapitole této práce, mateřství je vztah mezi dítětem a jeho matkou, respektive stav, kdy žena je subjektem rodičovského vztahu. Jedná se o primární poměr a skrze něj se dítě zapojuje do dalších příbuzenských vztahů. Teprve po zodpovězení otázky kdo je matka se můžeme zabývat otázkou otcovství.

Současná právní úprava vychází z římskoprávní zásady matka je vždy jistá („*mater semper certa est*“). Občanský zákoník v §775 říká, že „*matkou dítěte je žena, která je porodila*“. Jde o konstatování faktu, není to domněnka jako v případě otcovství, která by se dala vyvracet. Jinou skutečnost pro vznik tohoto vztahu zákon nezná. Jedná se o kogentní normu, není možné se od ní jednostranně ani smluvně odchýlit, což je typickým znakem věcí statusových²⁵.

Určení matky dítěte je tedy vždy a bezpodmínečně spojené s objektivní skutečností porodu. Porodem není dostavení se porodních bolestí, nýbrž oddělení dítěte od mateřského těla. Podle zvláštního předpisu se porodem rozumí ukončení těhotenství narozením živého nebo mrtvého dítěte; za narození živého dítěte se považuje úplné vypuzení nebo vynětí plodu z těla matčina, bez ohledu na délku trvání těhotenství, jestliže plod po narození dýchá nebo projevuje alespoň jednu ze známek života, to je srdeční činnost, pulzaci pupečnicku nebo nesporný pohyb kosterního svalstva bez ohledu na to, zda byl pupečník přerušen nebo placenta připojena (viz zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách, a vyhláška č. 297/2012 Sb., o Listu o prohlídce zemřelého)²⁶. Dítě není možné převést na jiného smlouvou, dítě je subjektem právních vztahů, nikoli objektem. Zřeknutí se dítěte není možné, české právo to neumožňuje.

Ustanovení §426 ZŘS předpokládá, že může být vedeno řízení nejen o určení a popření otcovství, ale i o určení a popření mateřství s tím, že na toto řízení se přiměřeně použijí ustanovení o řízení týkající se otcovství. Ustanovení hmotného práva s žádným takovým řízením ovšem nepočítají, protože domněnka mateřství je natolik silná a

²⁵ HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z., WESTPHALOVÁ, L. a kol.: *Rodinné právo*. 1.vydání. Praha: C.H.Beck, 2015, str. 127

²⁶ Tamtéž str. 127

jednoznačná, že o matce nevznikne pochybnost.²⁷ I přesto však v praxi může nastat několik situací, kdy může být mateřství neurčeno nebo zpochybněno. Jde zejména o:

- a) **porod mimo zdravotnické zařízení** – žena pak bude muset prokázat, že dítě porodila skutečně ona;
- b) **pozitivní versus negativní konflikt**; zejména se jedná o případy kdy:
 - nemá dítě v rodném listě uvedeno na místě rodičů nikoho, resp. alespoň matku,
 - dítě má právní rodiče, nicméně jiná žena tvrdí, že je jeho matkou, v tomto případě je nutné zahájit soudní řízení; následný výrok rozsudku může být pozitivní: matkou dítěte je tvrzená matka nebo negativní: matkou dítěte není matka uvedená v rodném listě;
- c) **záměnu dětí, zejména v porodnici** – mediálně známý je případ záměny v třebíčské nemocnici²⁸;
- d) **záměnu totožnosti matek**;
- e) **střet v případě náhradního mateřství**.²⁹

Jedná se ovšem o výjimečné případy, k maternitním sporům prakticky nedochází.

Jde-li o účastníky řízení v případech, kdy dojde k pochybnostem o tom, kdo je matkou dítěte, jsou jimi žena, která dítě porodila, žena, jejíž mateřství má být popřeno, a dítě, zastoupené opatrovníkem. Při určování mateřství jde o to, aby bylo najisto prokázáno, že žena v určitý den porodila dítě, a že toto dítě je totožné s dítětem, o které se v řízení jedná (pozitivní petit). Při popření mateřství, je naopak nutné prokázat, že žena zapsaná v matrice jako matka dítěte buď v danou dobu vůbec nerodila (negativní petit), anebo že tehdy přivedla na svět jiné dítě, než o které se v řízení jedná. Rozsudek ve věci mateřství je konstitutivní a je závazný pro každého.³⁰

²⁷ SVOBODA, K.: *Rodičovství, osvojení a výživné dětí po rekonstrukci soukromého práva*. Praha: Wolters Kluwer, a.s., 2014, str. 25

²⁸ Internetové zprávy, např. na <http://zpravy.idnes.cz/zamena-deti-v-trebici-05g-/domaci.aspx?klic=64035>

²⁹ HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z., WESTPHALOVÁ, L. a kol.: *Rodinné právo*. 1.vydání. Praha: C.H.Beck, 2015, str. 131-132

³⁰ KRÁLÍČKOVÁ, Z. *Mater semper certa est! O náhradním a kulhajícímateřství*. In: Právní rozhledy, r. 2015, č. 21, str. 725

V dnešní moderní době se v souvislosti s mateřstvím stále častěji objevují nové instituty, které jsou vzhledem k platné právní úpravě značně problematické. Většina z nich není vůbec právně upravena. Jedná se především o otázky tzv. baby-boxů, anonymních porodů či náhradního mateřství.

4.1 Anonymní a utajený porod

Anonymní a utajený porod jsou dva různé instituty, které bývají velmi často ztotožňovány. Rozdíl mezi nimi spatřujeme v tom, zda je známa totožnost ženy, která dítě porodila, či nikoli. Zatímco utajený porod je v českém právním řádu upraven, u anonymního porodu tomu tak není.

4.1.1 Utajený porod

O tzv. utajený porod se jedná v případech, kdy totožnost matky je známa, zůstane ovšem utajena. Je to upraveno v zákoně č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách. V §37 je stanoveno, že žena s trvalým pobytem na území České republiky, nejedná-li se o ženu, jejímuž manželů svědčí domněnka otcovství, má právo na utajení své osoby v souvislosti s porodem. Podmínka trvalého pobytu na našem území souvisí se zamezením využívání utajených porodů ženami ze zahraničí. Žena usilující o tento způsob porodu musí podat poskytovateli zdravotní služby písemnou žádost. Součástí žádosti je prohlášení ženy, že nehodlá o dítě pečovat.

Údaje o rodičí ženě (jméno, příjmení, datum narození, datum porodu) jsou vedeny odděleně od zdravotnické dokumentace. Jsou vloženy do obalu, který se zapečetí a opatří bezpečnostním kódem. Tento kód je předán i pacientce. Otevření této zapečetěné dokumentace je možné pouze na základě soudního rozhodnutí. To neplatí, pokud o otevření dokumentace žádá žena, která utajeně porodila. Vše je upraveno v §56 zákona o zdravotních službách.

Jde-li o důsledky porodu s utajením totožnosti matky, statusový vztah mezi matkou a dítětem i zde vzniká v okamžiku narození dítěte. Dítě nemá status nalezence, má matku, ta nicméně požívá zvláštní ochrany – její totožnost je utajena. Matce tedy stejně vzniká ex lege nositelství rodičovské odpovědnosti, z tohoto důvodu je i přes utajení zákonnou zástupkyní dítěte. V důsledku utajení totožnosti matky a jejího nezájmu být spojována s dítětem, musí být dítěti ustanoven opatrovník. Dítě bude zapsáno do matriky bez údajů o matce. K případnému osvojení dítěte je potřebný souhlas matky, resp. musí proběhnout řízení o nezájmu³¹ (§427 ZŘS³²). Rodičovská odpovědnost matky zaniká až případným osvojením dítěte, kdy jsou jako rodiče na matrice zapsáni osvojitelé.

Právní úprava utajených porodů je u nás dle mého názoru nedotažená do konce. Česká republika je vázána Úmluvou o právech dítěte a úprava utajeného porodu je v rozporu s čl. 7 této úmluvy, zaručujícím dítěti právo znát své rodiče. Podle důvodové zprávy bylo hlavním cílem úpravy snížení počtu vražd novorozeňat matkou a opuštění dítěte. Otázkou je, zda byl tento cíl splněn, protože možnost utajeného porodu není tak často využívána a k vraždám novorozeňat dochází především v důsledku špatného psychického stavu matky způsobeného porodem. Problémem současné právní úpravy je také fakt, že se zabývá pouze úpravou práv matky a naprosto ignoruje práva otce. V zákoně také chybí výčet případů nebo okolností, za jakých je možné utajené informace odtajnit.

4.1.2 Anonymní porod

Za anonymní porod označujeme ten porod, kde není známá totožnost matky. Jedná se například o situace, kdy matka po porodu dítě odloží a prokáže se falešnými doklady, nebo o své identitě nenechá žádné informace. Český právní řád pojem anonymní porod nezná a neupravuje.

³¹ HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z., WESTPHALOVÁ, L. a kol.: *Rodinné právo*. 1.vydání. Praha: C.H.Beck, 2015, str. 130

³² §427 písm. c) ZŘS: *Ve věcech osvojení soud zejména rozhoduje: o určení, zda je třeba souhlasu rodičů k osvojení.*

V České republice se jedná o velmi malý počet případů ročně. Dítě má ze zákona právní status nalezenec.³³ Nalezenec nebo nalezené dítě je pojem, který se obecně používá pro označení odloženého dítěte, zákonodárce jej však nezná. Zákon o matrikách, jménu a příjmení pracuje s pojmem „*dítě nezjištěné totožnosti*”.

V praxi dochází k případům, kdy dojde k porodu mimo zdravotnické zařízení a matka těhotenství a porod před rodinou i veřejností skrývá a své dítě se rozhodne odložit, ať už do babyboxu anebo jinam. Pokud je nalezen novorozenec s neznámou totožností, je třeba provést šetření. Zápis dítěte nezjištěné totožnosti do knihy narození se uskuteční podle výsledku šetření orgánů policie a zprávy lékaře obsahující sdělení o pohlaví a pravděpodobném datu narození dítěte (§17 MatrZ).³⁴ Jestliže policejní orgán vypátrá pomocí vyšetřování a lékařské zprávy matku dítěte, toto dítě již není nalezcem.

4.1.3 Schránky na odložené děti

Tzv. babyboxy jsou zařízení, která začala být budována zejména v zemích bývalého východního bloku. Lze je nalézt v poměrně hojném počtu nejen v Česku, ale i na Slovensku (upravené zákonem jako hniezda záchrany), v Polsku atd. Jsou zde instalovány i přesto, že historicky nemají v těchto zemích žádnou tradici. Naopak v zemích, kde byla tato zařízení v minulosti (zejména v období středověku) instalována, především v klášterech či sirotčincích, došlo k jejich postupnému zrušení. To souvisí s rozvojem lidských práv a novým pohledem na práva dítěte, zejména práva dítěte znát svůj původ, své rodiče, svoji přirozenou rodinu.³⁵

Babybox pro odložené děti – Statim je spolkem občanů vedeným u Městského soudu v Praze pod spisovou značkou L 16021. Babybox pro odložené děti chce pomáhat dětem, ale i rodičům a matkám, které se v tísnivé situaci nedokážou postarat o

³³ HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z. *Anonymní a utajené mateřství v České republice – utopie nebo realita?* In: Právní rozhledy, r. 2005, č. 2, s. 53–57

³⁴ HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z., WESTPHALOVÁ, L. a kol.: *Rodinné právo*. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2015, str. 129

³⁵ Tamtéž str. 129

novorozence. Odložení dítěte do babyboxu není trestné a je zcela anonymní. Klimatizované a ventilované babyboxy jsou opatřené mnohonásobně jištěnou signalizací.³⁶

Jak uvádí doc. Zuklínová³⁷ z hlediska právního není důležité, jak bude babybox fakticky zřízen a provozován, důležité je, na jakém právním základě tak bude učiněno. Babyboxy u nás nejsou právně upraveny v žádném předpise. Sociálně-právní ochrana dětí je upravena v zákoně č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (dále jen „ZSPOD“). Podle §1 písm. a) a d) ZSPOD se sociálně-právní ochranou dětí rozumí „ochrana práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu“ a „zabezpečení náhradního rodinného prostředí pro dítě, které nemůže být trvale nebo dočasně vychováváno ve vlastní rodině“. Ze smyslu a účelu schránek pro odložené děti jasně vyplývá, že jsou záležitostí sociálně-právní ochrany dětí, tedy věcí veřejnoprávní, přesto jsou zřizovány soukromou právnickou osobou. §4 ZSPOD obsahuje taxativní výčet subjektů, které mohou sociálně-právní ochranu dětí vykonávat. Aby ji mohla vykonávat právnická osoba, musí být výkonem přímo pověřena, což v tomto případě není.

Otázkou, zda je činnost Nadačního fondu pro odložené děti STATIM v rozporu s právem, se zabýval i Ústav státu a práva. Ve svém posudku ze dne 22. 1. 2005³⁸ dospěl k názoru, že zřízením a provozováním schránek nadační fond nevykonává činnost na úseku sociálně-právní ochrany dětí, jak ji vymezuje ZSPOD. Jak je v posudku uvedeno, činnost fondu má být zaměřena pouze na vytvoření prostoru a jeho vybavení pro umístění odloženého dítěte, v němž budou zajištěny hygienické podmínky, bezpečnost dítěte proti zásahům třetích osob a návaznost na rychlá další opatření. Všechny orgány, které se na řešení této životní situace dítěte následně budou podílet, jsou povinny nadále respektovat platné právní předpisy.

Podle odpůrců babyboxů, je jejich zřizování v rozporu s článkem 7 Úmluvy o právech dítěte (dále jen „Úmluva“), který říká, že „každé dítě má od narození právo na jméno, právo na státní příslušnost, a pokud to je možné, právo znát své rodiče a právo

³⁶ Přejato z: www.babybox.cz/ [cit. dne 10.10.2016]

³⁷ ZUKLÍNOVÁ, M. *Několik poznámek k právním otázkám okolo tzv. baby-schránek*. In: Právní rozhledy, r. 2005, č. 7, s. 250-253

³⁸ Dostupné na: <http://www.babybox.cz/?p=aktuality-archiv&r=2005&m=1&d=22> [cit. dne 14.10.2016]

na jejich péči". Ano, odložené dítě nemá možnost získat poznatky o svém genetickém původu, jak ale zmiňuje doc. Zuklínová³⁹ Úmluva tvoří kompaktní celek navzájem provázaných práv a není možné jednotlivá práva posuzovat bez souvislosti s ostatními. Podle posudku Ústavu státu a práva umístění dítěte do této schránky předpokládá zvýšenou možnost zachování jeho života a zdraví. Právo dítěte na život je jednoznačně převažujícím hlediskem, pokud by mělo stát proti jeho právu znát své rodiče a právu na jejich péči.

V roce 2006 vydalo Ministerstvo práce a sociálních věcí metodický pokyn, ve kterém stanovuje orgánům sociálně-právní ochrany dětí (dále jen „OSPOD“), jak postupovat v případě dětí odložených do babyboxů. Cílem metodického pokynu je především zajistit, aby se odložené děti co nejrychleji vrátily do vlastní rodiny nebo aby pro ně příslušné orgány našly v co nejkratší době rodinu náhradní. Pokud rodič odloží dítě do babyboxu, musí být miminko okamžitě převezeno do zdravotnického zařízení a to mu musí poskytnout odpovídající zdravotní péči. Zdravotnické zařízení je zároveň povinno o odloženém dítěti neprodleně informovat místně příslušný OSPOD.⁴⁰

O babyboxech se u nás vedou rozsáhlé diskuze. Ženy, které své dítě do babyboxu odloží, jsou ve většině případů v tíživé životní situaci a nejsou výjimkami případy, kdy žena pouze doufá ve zviditelnění a zmedializování svého příběhu a očekává následnou finanční pomoc, poté si dítě vezme k sobě zpátky. Když už tedy u nás takové schránky fungují, mělo by být u nás zapracováno i na sociálních programech, které by podporovaly matky v tíživých životních situacích a pomáhaly jim tyto situace překonat. Rodiče, kteří se uchýlí k odložení dítěte, často nemají žádné informace o jiných možnostech řešení své situace (např. osvojení, či utajený porod) a neuvědomují si, že tímto svým jednáním neztrácí svá práva a povinnosti k dítěti.

Já osobně se přikláním spíše k odpůrcům těchto schránek. Takto odložené dítě může mít zdravotní problémy související s rizikovým chováním matky v průběhu těhotenství nebo problémy související s průběhem porodu. O těchto okolnostech se ale

³⁹ ZUKLÍNŮVÁ, M. *Několik poznámek k právním otázkám okolo tzv. baby-schránek*. In: Právní rozhledy, r. 2005, č. 7, s. 250-253

⁴⁰ „MPSV vydalo metodiku pro případy dětí odložených do babyboxů“ dostupné na: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/2583/160306b.pdf>

odborník nedozví, protože o dítěti a jeho matce nic neví a je pro něj těžké předvídat další vývoj dítěte. U dětí nalezených v babyboxech se také neví, zda s odložením souhlasí oba rodiče, či zda o narození dítěte jeho otec vůbec ví. Podle mého názoru mají matky u nás dostatek jiných možností, jak svou situaci řešit. Mohou dítě např. nechat v porodnici či kojeneckém ústavu a podepsat souhlas s adopcí. Nemyslím si, že by se od zřízení prvních babyboxů nějak výrazně změnily statistiky odložených nebo usmrcených novorozenců.

4.2 Náhradní mateřství

4.2.2 Pojem a úprava náhradního mateřství

Podstatou náhradního neboli surogačního mateřství je ujednání o tom, že náhradní matka odnese dítě pocházející ze zralé vaječné buňky jiné ženy a že po porodu toto dítě předá původkyni vajíčka, která bude poté vystupovat jako matka dítěte, a to nejen v rovině sociální, ale bude za matku uznána i z hlediska právního. Jde o institut, který je velmi kontroverzní, nejen kvůli otázkám právním (zda je možné vůbec připustit právní závaznost ujednání, jehož předmětem je dítě), ale také etickým (především otázka provedení takového postupu za účelem dosažení zisku atd.).⁴¹

Je potřeba rozlišit několik pojmů. Matka genetická je ženou, od které pochází oplodněné vajíčko. Matkou gestační (či surogační nebo náhradní) je pak žena, která dítě odnesla a porodila. Matkou sociální je následně žena, která po porodu plní sociální funkci matky.

Statusová koncepce mateřství je ovlivněna zejména dvěma občanskými kodexy, tj. francouzským z r. 1804, stojícím na možnosti anonymního porodu a uznání dítěte matkou nemanželského dítěte, a rakouským z r. 1811, který vychází z rodových pravidel založených na pokrevnosti, kdy je matka dána vždy porodem. Ve většině států

⁴¹ RADVANOVÁ, S. a kol.: *Rodina a dítě v novém občanském zákoníku*. 1. vydání, Praha: C. H. Beck, 2015, str. 47

Evropské unie je náhradní mateřství zakázáno. Jde zejména o Francii, Rakousko, Německo, Itálii, Španělsko, Polsko atd. V mnoha státech není upraveno vůbec, pozitivně je náhradní mateřství upraveno jen v 7 státech.⁴²

Jak bylo již výše uvedeno, český právní řád zná pouze jediný způsob založení právního mateřství, a to jediné porodem. Mateřství nelze smluvně převést z jedné ženy na druhou. Český zákonodárce pamatuje na náhradní mateřství pouze v jediném případě. Ten je obsažen v části OZ upravující osvojení. V §804 OZ říká, že *“osvojení je vyloučeno mezi osobami spolu příbuznými v přímé linii a mezi sourozenci, to neplatí v případě náhradního mateřství”*. Toto pravidlo vychází z přesvědčení, že náhradní matku lze nejčastěji nalézt v rámci nejužší rodiny⁴³. Příkladem může být situace, kdy matka chce pomoci své bezdětné dceři tím, že bude nosit embryo vzniklé z jejího vajíčka a spermatu manžela či partnera dcery. Právně matka porodila své dceři sourozence, jenže podle právního řádu si nejde osvojit vlastní sourozence. Proto je tu §804 OZ, který umožňuje dceři stát se díky osvojení právně matkou dítěte geneticky pocházejícího od ní a jejího manžela či partnera.

Jiné případy náhradního mateřství české právo neupravuje. Z mlčení zákonodárce v této věci, vyjma jediné zmínky v souvislosti s osvojením, nelze dovodit povolení náhradního mateřství a uzavírání surogačních smluv. Také není možné argumentovat neexistencí výslovného zákazu náhradního mateřství či surogačních smluv. Ano, v občanském právu se uplatňuje princip smluvní volnosti, avšak ten se týká zejména práva závazkového. Autonomii vůli na základě principu „je dovoleno vše, co není zakázáno“ nelze v těchto případech připustit, a to s ohledem na statusovou povahu právní úpravy mateřství. Kogentní úprava mateřství vylučuje jakoukoli závaznost a vynutitelnost surogačních smluv.⁴⁴

⁴² KRÁLÍČKOVÁ, Z. *Mater semper certa est! O náhradním a kulhajícím mateřství*. In: Právní rozhledy, r. 2015, č. 21, s. 725

⁴³ RADVANOVÁ, S. a kol.: *Rodina a dítě v novém občanském zákoníku*. 1. vydání, Praha: C. H. Beck, 2015, str. 48

⁴⁴ KRÁLÍČKOVÁ, Z. *Mater semper certa est! O náhradním a kulhajícím mateřství*. In: Právní rozhledy, r. 2015, č. 21, s. 725

Pokud by se žena chtěla stát náhradní matkou za účelem zisku (někdy se používá také pojem „pronájem dělohy“), a za odměnu by svěřila dítě do moci jiného za účelem adopce, jednalo by se o trestný čin podle §169 odst. 1⁴⁵ zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. Byla by tím naplněna skutková podstata trestného činu svěřením dítěte do moci jiného. Pokud by biologičtí rodiče uhradili náhradní matce pouze náklady spojené s těhotenstvím a porodem, např. výdaje za těhotenské oděvy, vitamíny a potravní doplňky, ušlou mzdu a podobně, šlo by o zcela jinou situaci. Nejednalo by se o úplatu za odnošení dítěte a nejednalo by se o trestný čin.⁴⁶

Náhradní mateřství je určitým fenoménem, který je běžně užíván v jiných zemích a je upraven v jejich právních rádech. Je stále častěji využíváno i v České republice, a přestože je velmi kontroverzní, mělo by se s ním do budoucna počítat. Nový občanský zákoník s tímto institutem do jisté míry počítá (viz §804 OZ), nijak blíže jej ovšem nerozpracovává a zachovává tak mezeru v této právní oblasti.⁴⁷

Páry, které mají u nás zájem o náhradní mateřství, ho řeší nečastěji pomocí institutu osvojení. Muž z objednatelského páru prohlásí, že je otcem dítěte náhradní matky, následně dítě osvojí i žena z objednatelského páru, jako manželka zákonného otce. Výjimkou nejsou ani porody na cizí občanský průkaz. České páry také jezdí za uskutečněním náhradního mateřství do zahraničí.

4.2.3 Úvahy de lege ferenda

S ohledem na chybějící právní úpravu se objevuje řada rizik, jak pro biologické rodiče, tak pro náhradní matku. Dojde-li v průběhu těhotenství k rozpadu vztahu biologických rodičů, k úmrtí jednoho z nich či obou, nebo nastanou jiné závažné okolnosti, na jejichž základě se nebudou chtít nebo moci stát osvojiteli, zůstane dítě náhradní matce. Právě ona bude z pohledu práva jeho matkou se všemi právy a

⁴⁵ §169 odst. 1 trestního zákoníku: *Kdo za odměnu svěří dítě do moci jiného za účelem adopce nebo pro jiný obdobný účel, bude potrestán odnětím svobody až na tři léta nebo zákazem činnosti.*

⁴⁶ NOVOTNÝ, P.: *Nový občanský zákoník, Rodinné právo*. 1. vyd. Praha: Grada, 2014. Právo pro každého (Grada), str. 99

⁴⁷ Tamtéž str. 102

povinnostmi rodiče. Na straně druhé může dojít k situaci, že se u náhradní matky vytvoří k dítěti silné citové pouto a rozhodne se odmítnout dát souhlas s osvojením a dítě si ponechat.⁴⁸ Právní postavení dítěte je tak od samého počátku nejisté, stejně tak jako jeho další rodinný život.

Vzhledem k tomu, že i u nás existuje poptávka po náhradních matkách, měl by se zákonodárce zabývat úpravou tohoto institutu. Otázkou, kterou by bylo potřeba vyřešit na prvním místě je, v jakém právním předpise by náhradní mateřství mělo být upraveno. Protože se dotýká vztahů mezi rodiči a dětmi, systematicky by měl být zařazen do občanského zákoníku. Příprava budoucích rodičů i náhradní matky by mohla spadat pod zákon o sociálně právní ochraně dětí. Odebrání zárodečných buněk a samotné provedení umělého oplodnění by bylo možno upravit ve zdravotních předpisech. V tom případě by ovšem úprava celého institutu byla značně roztržštěná. Proto se domnívám, že by zákonodárce měl zvážit možnost úpravy v samostatném zákoně o náhradním mateřství.

Žádoucí by byla i úprava okruhu osob, které by měli právní nárok na využití náhradního mateřství. Vhodné by bylo, umožnit tento postup párům, které ze zdravotních důvodů nemohou počít a odnosit své dítě. Nemělo by se jednat o institut, který by mohl využít každý, ale o institut ultima ratio. Zákonodárce by si mohl vzít příklad z úpravy asistované reprodukce, která má za úkol léčit nemoc, není vnímána jako služba pro širokou veřejnost.

Co se týče úplatnosti náhradního mateřství, měl by se zákonodárce držet Úmluvy o lidských právech a biomedicíně⁴⁹, která v článku 21 říká, že: „*Lidské tělo a jeho části nesmí být jako takové zdrojem finančního prospěchu.*“ Finanční odměna pro náhradní matku je podle mého názoru nemorální a měla by být v případné právní úpravě výslovně zakázána. Jakákoli peněžní odměna za odnošení dítěte by z něj udělala věc, zboží, se kterým se dá obchodovat, což je naprosto nepřijatelné a příčící se dobrým mravům. Jakékoli obchodování s lidmi je z hlediska úpravy v trestním právu

⁴⁸ NOVOTNÝ, P.: *Nový občanský zákoník, Rodinné právo*. 1. vyd. Praha: Grada, 2014. Právo pro každého (Grada), str. 100

⁴⁹ U nás vyhlášená pod č. 96/2001 Sb.m.s.

nezákonné. Náhradní matka by měla mít nárok nikoli na odměnu, ale na náhradu nákladů a ušlých zisků vzniklých v důsledku těhotenství a porodu.

Pokud by zákonodárce nepřistoupil na možnost samostatné úpravy náhradního mateřství, měl by zvážit alespoň změnu současné úpravy institutu osvojení. Stanovit nová pravidla, která by umožňovala biologickým rodičům rychlé osvojení dítěte od náhradní matky. Biologičtí rodiče by měli mít na toto osvojení právní nárok, který ovšem dle současné úpravy nemají.

5. Určování a popírání otcovství

Otcovství je vedle mateřství dalším základním statusovým poměrem a je též významné pro určování dalšího příbuzenství. Současná právní úprava je založena na systému právních domněnek a navazuje tak na historickou úpravu tohoto institutu. V zásadě se naše úprava nevymyká z konceptu většiny evropských zahraničních úprav. Mnohé evropské úpravy zakotvující tyto domněnky však byly přijaty v dobách, kdy nebyly známé metody asistované reprodukce a paternitních testů.⁵⁰ Otázkou je, zda v dnešní době nejsou tyto domněnky již zastaralé, když díky metodě analýzy DNA přestává sporné rodičovství téměř existovat.

5.1 Domněnky otcovství

Zatímco v případě určování mateřství se biologické pouto posuzuje na základě snadno zjistitelného a prokazatelného faktu porodu, u otcovství dlouhou dobu nebyl přímý důkaz biologického pouta možný. Proto vznikl systém několika právních domněnek. Tyto domněnky vycházejí z pravděpodobnosti, ukazují na otce nepřímou a jsou vyvrátitelné. Jejich pořadí v zákoně není náhodné. Otcovství se určuje přesně v daném pořadí - pokud je vyloučena domněnka první, je možné se zabývat domněnkou druhou, poté až domněnkou další v pořadí.

Právní domněnky otcovství jsou domněnkami vyvrátitelnými. To znamená, že je proti nim přípustný důkaz opaku. Pokud není opak prokázán, platí za prokázanou skutečnost, pro kterou je v zákoně stanovena domněnka.⁵¹

Hlavním právním důsledkem všech domněnek otcovství je vznik rodičovské odpovědnosti otce vůči dítěti, a to přímo ex lege. Dalším významným důsledkem je pak vznik příbuzenství s dalšími členy otcovy rodiny.

⁵⁰ HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z., WESTPHALOVÁ, L. a kol.: *Rodinné právo*. 1.vydání. Praha: C.H.Beck, 2015, str. 135

⁵¹ Převzato z: <http://www.epravo.cz/top/soudni-rozhodnuti/vyvratitelna-domnenka-43072.html> [cit. dne 16.10.2016]

5.1.1 Tzv. první domněnka

První domněnka je upravena v §776 OZ. Tím prvním, kdo je zákonem označen za otce dítěte, je manžel jeho matky. Pokud se dítě narodí v ochranné době, za jeho otce je automaticky pokládán manžel matky. Ochrannou dobou je zde doba od uzavření manželství do uplynutí třístého dne poté, co manželství zaniklo nebo bylo prohlášeno za neplatné. Ochranná doba po zániku manželství chrání děti, které se narodily po smrti svých otců. Velký význam to má především v dědickém právu, kdy dítě v této době narozené, bude zákonným dědicem. Zvlášť je upraven případ, kdy je manžel matky prohlášen za nezvěstného. Při takovém prohlášení totiž manželství nezaniká. Pokud se dítě narodí do uplynutí třístého dne po tomto prohlášení, je nezvěstný manžel považován za otce dítěte.

Podle §605 OZ počíná ochranná doba dnem, který následuje po rozhodné skutečnosti. Tou bude den, kdy rozhodnutí o rozvodu manželství nebo jeho prohlášení za neplatné nabylo právní moci. Při úmrtí otce je rozhodným dnem datum smrti uvedené v úmrtním listě. Při prohlášení za nezvěstného je rozhodným okamžikem den, kdy nastaly účinky prohlášení nezvěstnosti (§66 odst. 1 OZ⁵²). K zániku manželství ex lege dochází při změně pohlaví manžela, ochranná doba běží ode dne stanoveného v potvrzení, které vydal poskytovatel zdravotních služeb (§29 odst. 1 OZ⁵³).

Narodí-li se dítě do manželství, je v zájmu rodiny ctící tradiční hodnoty, i v zájmu dítěte samotného, aby byl jeho status ex lege upraven co nejdříve, tedy ihned po narození, a aby se pokud možno během jeho života neměnil⁵⁴. Aby se manžel matky stal právně otcem, není potřeba soudního nebo jiného rozhodnutí. Otec se do matriky zapíše bez dalšího. Není vůbec rozhodné, zda spolu manželé v ochranné době žili nebo

⁵² §66 odst. 1 OZ: *Za nezvěstného může soud prohlásit svéprávného člověka, který opustil své bydliště, nepodal o sobě zprávu a není o něm známo, kde se zdržuje. Soud uvede v rozhodnutí den, kdy nastaly účinky prohlášení nezvěstnosti.*

⁵³ §29 odst. 1 OZ: *Změna pohlaví člověka nastává chirurgickým zákrokem při současném znemožnění reprodukční funkce a přeměně pohlavních orgánů. Má se za to, že dnem změny pohlaví je den uvedený v potvrzení vydaném poskytovatelem zdravotních služeb.*

⁵⁴ HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z., WESTPHALOVÁ, L. a kol.: *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975). Komentář.* 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2014, str. 525

ne. Pokud by byl biologickým otcem dítěte jiný muž než manžel, bylo by nutné jeho rodičovství popřít u soudu.

Odstavec druhý ustanovení §776 OZ, pak myslí na situace, kdy se matka dítěte znovu provdá, a to dříve než uplyne ochranná doba běžící po zániku předchozího manželství nebo jeho prohlášení za neplatné. V takovém případě se má za to, že otcem je manžel pozdější, tedy muž, který je s matkou v manželství v době narození dítěte. Pokud by ovšem pozdější manžel otcovství popřel, dopadla by domněnka na dřívějšího manžela. I ten by následně mohl otcovství k dítěti popírat.

V době trvání zákonné domněnky svědčící manželovi matky se nemůže uplatnit jiná zákonná domněnka. Výjimkou je ustanovení §777 OZ, které umožňuje konverzi první domněnky v domněnku druhou. Toto ustanovení reaguje na vysokou rozvodovost a na to, že je v dnešní době stále častější situace, kdy je žena stále vdaná, ale žije již s novým partnerem, který je biologickým otcem dítěte. Je možné společným prohlášením před soudem ustanovit novou právní domněnku, která svědčí biologickému otci a ne manželce matky. K tomu je zapotřebí splnit tři podmínky. První podmínkou je souhlasné prohlášení matky, matrikového otce a biologického otce učiněné v řízení před soudem zahájeném na návrh některého z nich. Nestačí se tedy pouze obrátit na matriku, je potřeba podat návrh soudu. Druhou podmínkou je, aby se dítě narodilo v době mezi zahájením řízení o rozvodu manželství a třístým dnem po rozvodu manželství. Pokud manželství není rozváděno, ale probíhá řízení o neplatnosti manželství, platí stejná ochranná doba. Poslední podmínkou je podání návrhu do jednoho roku od narození dítěte. Jedná se o kogentní úpravu. Při splnění všech podmínek se má za to, že otcem dítěte je muž, který to o sobě společně s manželkou prohlásil. Na matrice se následně provede zápis a vydá se nový rodný list dítěte. Jak říká důvodová zpráva⁵⁵, nezáleží, kdo podá návrh na zahájení řízení, jedná se o řízení především statusové a nesporné. Toto řízení v sobě spojuje řízení dvě – popření otcovství a určení otcovství. Ve vztahu k rozvodu se však jedná o samostatné řízení. Pokud ještě o rozvodu manželství nebylo rozhodnuto, je potřeba na toto rozhodnutí počkat.

⁵⁵ Důvodová zpráva k NOZ, dostupné online na: <http://www.pracepropravniky.cz/zakony/novy-obcansky-zakonik-duvodova-zprava>

5.1.2 Tzv. druhá domněnka

V případě, že není možné určit otcovství na základě první domněnky svědčící manželovi matky, nebo v případě že tato domněnka byla úspěšně vyvrácena, nastupuje domněnka druhá, která je upravena v §779 OZ. Cílem této domněnky je uvedení faktického stavu do souladu se stavem právním.

Podle tohoto ustanovení je otcovství určeno na základě souhlasného prohlášení matky a muže. Musí dojít ke dvěma jednostranným právním jednáním, kterým matka i muž projevují vůli a jejichž obsah musí být totožný. Nikde však není zakotveno, že by měli učinit prohlášení současně, v praxi to však bývá pravidlem. Prohlášení musí splňovat obecné náležitosti právního jednání upravené v hlavě páté dílu prvním OZ. Mělo by tedy být zejména určité, srozumitelné a bezpodmínečné. Souhlasné prohlášení je třeba učinit osobně, a to buď před soudem, nebo před matričním úřadem. Jedinou výjimkou jsou situace, kdy se jedná o souhlasné prohlášení buď osoby nezletilé, která není plně svéprávná, nebo osoby, která není plně svéprávná. Ti musí prohlášení učinit vždy před soudem. Upraveno je to v §779 odst. 2 OZ a §780 OZ.

Při určení otcovství podle druhé domněnky není cílem řízení věc autoritativně vyřešit. Soud pouze přijímá prohlášení matky a muže o otcovství. Z tohoto důvodu není řízení týkající se druhé domněnky zakončeno meritorním rozhodnutím. Soud si předvolá a vyslechne matku i domnělého otce a ti učiní před soudem prohlášení o otcovství (kladné či záporné).⁵⁶

Ačkoli zákon nic takového přímo neříká, právní otcovství založené druhou domněnkou by mělo odpovídat otcovství biologickému. Celá úprava rodičovství v OZ je postavená především na biologickém vztahu rodičů a dítěte, k přijetí cizího dítěte pak slouží institut osvojení. Na základě §793 OZ může soud dokonce zahájit řízení o popření otcovství založeného druhou domněnkou ex offio, pokud je jasné, že „otec dítěte takto určený nemůže být jeho otcem“. Soud takto samozřejmě činí, pouze vyžaduje-li to zřejmý zájem dítěte. Současně tak i pozastaví výkon rodičovské

⁵⁶ MACKOVÁ, A., MUZIKÁŘ, L. a kol. : *Zákon o zvláštních řízeních soudních: komentář s důvodovou zprávou a judikaturou*. Vydání první. Praha: Leges, 2016, str. 728

odpovědnosti. Na druhou stranu zákon nedává matričnímu úřadu ani soudu možnost zjistit, zda je právní a biologické rodičovství opravdu v souladu s realitou. Soud má pouze povinnost respektovat právo dítěte na řádné informace a jeho možnost vyjádřit se ke každé věci, která se ho týká.⁵⁷ Z judikatury pak vyplývá, že je potřeba stavět do popředí nejlepší zájem dítěte a že je nutné v každém případě postupovat individuálně, protože každý případ je něčím specifický. Ve více případech Ústavní soud došel k závěru, že nelze požadavek shody biologického a právního otcovství považovat za absolutní⁵⁸.

U druhé domněnky zákon upravuje i případy týkající se nascitura⁵⁹. Na rozdíl od domněnky první druhou lze uplatnit již pokud je dítě počato, vztahuje se tedy i na dítě ještě nenarozené. Je nutné, aby byla žena v okamžiku prohlášení již těhotná. Samotné účinky prohlášení nastávají až narozením dítěte. Neznamena to ovšem, že by bylo možné až do porodu prohlášení zrušit. Není možné ho odvolat, ani od něj odstoupit. Pokud by se k otcovství přihlásilo více mužů, nebude do matriky zapsán ani jeden z nich a o otcovství bude rozhodovat soud.

Určit otcovství není podle §781 OZ možné, pokud matka trpí duševní poruchou, díky které nemůže posoudit význam svého jednání. Dále není možné takto určit otcovství, pokud je opatření matčina prohlášení spojeno s těžko překonatelnou překážkou. Ze zákona je nutné prohlášení obou rodičů. Matka však prohlášení učinit nemůže, a pokud by ho učinil pouze muž, jednání by odporovalo zákonu a podle §588 OZ by bylo absolutně neplatné. Co se týče duševní poruchy, zákon nespecifikuje její povahu. Mělo by jít o takovou poruchu, která má delší trvání a díky níž matka není schopná právně jednat. Pokud by se jednalo o přechodnou poruchu, i v tomto případě se však komentáře přiklání k nemožnosti určit otcovství druhou domněnkou.⁶⁰ Těžko překonatelnou překážkou pak můžeme rozumět např. situace, kdy je matka nezvěstná a

⁵⁷ HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z., WESTPHALOVÁ, L. a kol.: *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975). Komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2014, str. 538-539

⁵⁸ Pl. ÚS 15/2009

⁵⁹ Nasciturus = dítě dosud nenarozené, kterému se přiznávají práva a povinnosti za podmínky, že se narodí živé

⁶⁰ HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z., WESTPHALOVÁ, L. a kol.: *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975). Komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2014, str. 550

bylo po ní vyhlášeno pátrání, případně probíhá řízení o prohlášení za nezvěstnou. Za těžko překonatelné překážky jsou považovány i případy spojené s anonymními a utajenými porody. Nalezené děti právně matku nemají a není tak možné opatřit její souhlas. Opatření prohlášení může být pojeno i s nepřekonatelnou překážkou, např. pokud je matka mrtvá. Ve všech těchto případech se druhá domněnka neuplatní a nastoupí domněnka třetí a o otcovství bude muset rozhodnout soud.

5.1.3 Tzv. třetí domněnka

Nebylo-li otcovství určeno na základě prvních dvou domněnek (nesvědčí-li tedy domněnka otcovství ani manželovi matky, ani nebylo otcovství určeno souhlasným prohlášením), nebo bylo-li otcovství původně založené některou z předchozích domněnek úspěšně popřeno, uplatní se domněnka třetí. Na základě §783 OZ může dítě, matka i domnělý otec navrhnout, aby otcovství určil soud. Lze ji tak uplatnit pouze v soudním řízení a pouze pokud dítě právně nemá žádného otce.

Skutečností, se kterou je v těchto případech spojeno otcovství, je vykonání soulože v rozhodné době. Podle §783 odst. 2 OZ je otcem dítěte muž, který s jeho matkou souložil v tzv. kritické době, době od které neprošlo od narození dítěte méně než 160 a více než 300 dní, ledaže jeho otcovství vylučují závažné okolnosti. Zákonodárce stanovil kritickou dobu na základě poznatků a možností lékařské vědy a praxe⁶¹.

Zákon neobsahuje žádnou lhůtu, tuto domněnku lze uplatnit kdykoli, a to jak k dítěti nezletilému, tak i zletilému. Rozsudek v této věci je konstitutivní a zakládá překážku věci rozhodnuté (*res iudicata*). Pokud je takto otcovství jednou určené, nelze ho později popírat⁶².

⁶¹ Důvodová zpráva k NOZ, dostupné online na: <http://www.pracepropravniky.cz/zakony/novy-obcansky-zakonik-duvodova-zprava>

⁶² ŠVESTKA, J., DVOŘÁK, J., FIALA, J., ZUKLÍNOVÁ, M. a kol.: *Občanský zákoník. Komentář. Svazek II.* 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer, a.s., 2014, str. 306

Řízení o určení otcovství je ovládáno zásadou vyšetřovací (viz §21 ZŘS⁶³). Soud není vázán návrhem, ale má ze zákona povinnost zjistit všechny skutečnosti, které jsou pro rozhodnutí významné. Může provést i jiné důkazy, než které jsou navrhovány. Dokazování, že v kritické době došlo k souloži, leží na navrhovateli a je jedno, zda jím je muž nebo matka. Pokud by byla soulož prokázána, je pak na domnělém otci, aby před soudem prokázal závažné okolnosti vylučující otcovství. Historicky se připouštěly především námitky, že matka byla v době soulože již těhotná, nebo že muž je neplodný. Co naopak nevylučuje otcovství, je např. tzv. námitka více souložníků (tedy že matka v rozhodné době souložila s více muži) nebo použití prezervativu.⁶⁴ V dnešní době, kdy je však možné díky analýze DNA otcovství vyloučit nebo potvrdit téměř na jisto, se tyto okolnosti prakticky nemusí vůbec řešit. Znalecké posudky jsou ovšem velmi nákladné, a tak k nim soudy přistupují v praxi až tehdy, je-li prokázána soulož mezi domnělým otcem a matkou dítěte v rozhodné době.⁶⁵

Jde o řízení návrhové. K návrhu jsou aktivně legitimováni dítě, matka a domnělý otec. Nezletilému dítěti však musí soud určit opatrovníka, nejčastěji jím je OSPOD. Rozsudek musí obsahovat především výrok určující otce dítěte, a případně komu se dítě svěruje do péče a výši výživného. O výchově a výživném se však nemusí rozhodovat vždy. Právní poměr mezi otcem a dítětem vzniká dnem, kdy rozsudek nabyde právní moci a nepůsobí zpětně. Následně se provede zápis do matriky a vydá se dítěti nový rodný list. Výrok pravomocného rozsudku je závazný po každého.

Zákon pamatuje i na situaci, kdy domnělý otec není naživu. V tom případě se podává návrh proti opatrovníkovi, kterého k tomu jmenuje soud⁶⁶. Smrtí zaniká právní osobnost člověka⁶⁷, proto zemřelý nemůže být zastoupen. Z tohoto důvodu návrh nesměruje proti zemřelému otci, nýbrž přímo proti opatrovníkovi určenému soudem. Je

⁶³ §21 ZŘS: *Soud provede i jiné důkazy potřebné ke zjištění skutkového stavu, než byly účastníky navrhovány.*

⁶⁴ ŠVESTKA, J., DVOŘÁK, J., FIALA, J., ZUKLÍNOVÁ, M. a kol.: *Občanský zákoník. Komentář. Svazek II.* 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer, a.s., 2014, str. 306

⁶⁵ HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z., WESTPHALOVÁ, L. a kol.: *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975). Komentář.* 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2014, str. 560

⁶⁶ §783 odst. 3 OZ

⁶⁷ §23 OZ

tím vytvořen procesní subjekt, který je zcela odlišný od muže, o jehož otcovství se rozhoduje.⁶⁸

Procesní nástupnictví v případě úmrtí účastníka během řízení upravuje §784 OZ. Pokud zemře návrhováte, v řízení může pokračovat další osoba, která je k návrhu oprávněná. Soud osobám oprávněným stanoví lhůtu k vyjádření, zda chtějí v řízení dále pokračovat. Pokud se v této lhůtě nevyjádří, soud řízení zastaví. V případě úmrtí dítěte, do šesti měsíců od jeho smrti, může podat návrh jeho potomek, musí mít ale na určení otcovství prokazatelný právní zájem. Pokud zemře muž, který o sobě tvrdil, že je otcem, soud řízení zastaví, pokud v něm nechtějí pokračovat dítě nebo matka.

5.2 Popírání otcovství

5.2.1 Popírání první domněnky

První domněnka se uplatňuje ex lege, proto zákon umožňuje rodičům otcovství takto založené popírat. Aktivně legitimováni jsou tradičně matrikoví rodiče, tedy matka a její manžel. Domnělému otci zákon toto právo nepřiznává. Zejména kvůli stabilitě statusových poměrů dítěte jsou zavedeny popěrné lhůty.

Manžel může popřít své otcovství do šesti měsíců ode dne, kdy se dozvěděl o skutečnostech zakládajících důvodnou pochybnost, že je otcem dítěte, které se narodilo jeho manželce, nejpozději však do šesti let od narození dítěte⁶⁹. Manžel může popřít otcovství v prekluzivních lhůtách. Lhůta subjektivní počíná běžet okamžikem, kdy se dozvěděl o skutečnostech zpochybňujících jeho otcovství a trvá šest měsíců. Lhůta objektivní počíná běžet narozením dítěte a trvá šest let. Po uplynutí popěrných lhůt právo manžela popírat otcovství k dítěti zaniká. Jak říká důvodová zpráva⁷⁰, tyto lhůty jsou v souladu s judikaturou Evropského soudu pro lidská práva. I Ústavní soud

⁶⁸ ŠVESTKA, J., DVOŘÁK, J., FIALA, J., ZUKLÍNOVÁ, M. a kol.: *Občanský zákoník. Komentář. Svazek II.* 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer, a.s., 2014, str. 307

⁶⁹ §785 odst. 1 OZ

⁷⁰ Důvodová zpráva k NOZ, dostupné online na: <http://www.pracepropravniky.cz/zakony/novy-obcansky-zakonik-duvodova-zprava>

konstatoval, že dřívější popěrné lhůty nastavené v zákoně o rodině nebyly v souladu s ústavním pořádkem (viz dále v kapitole Judikatura). Účelem těchto lhůt je stabilita v poměrech dítěte a omezení autonomie vůle rodičů. Významnou roli hraje i sociální rozměr rodičovství. Dítě je ve většině případů právním rodičem vychováváno, má k němu určitou vazbu a vzniklo mezi nimi citové pouto, proto není dobré ho po delší době přetřávat. Právo popírat otcovství zaniká uplynutím subjektivní lhůty, avšak nejpozději uplynutím lhůty objektivní⁷¹. To znamená, že pokud se manžel o rozhodujících skutečnostech dozvěděl těsně před uplynutím objektivní lhůty nebo dokonce po ní, právo vždy zaniká uplynutím objektivní šestileté lhůty.

Manžel popírá otcovství vůči dítěti i matce, jsou-li oba naživu. Nežije-li jeden z nich, popírá manžel otcovství vůči druhému. Dítě, které je nezletilé nebo nesvéprávné, musí být v řízení zastoupeno kolizním opatrovníkem.

Upravena je i problematika omezené svéprávnosti manžela. Jemu soud jmenuje pro tyto případy opatrovníka, který může do šesti měsíců od svého jmenování podat návrh na popření otcovství. To vše pod podmínkou, že manželova svéprávnost je omezena v takovém rozsahu, že sám otcovství nemůže popřít a zároveň neuplynula šestiletá objektivní lhůta.⁷² Subjektivní lhůta tady tak nemá žádný význam. Opatrovník je jmenován pouze pro účel popření otcovství a je omezen lhůtou, která počíná běžet od jeho jmenování soudem.

Narodí-li se dítě mezi stošedesátým dnem od uzavření manželství a třístým dnem po jeho zániku nebo prohlášení za neplatné, lze otcovství popřít jen tehdy, je-li vyloučeno, aby manžel matky byl otcem dítěte⁷³. Manžel pak bude muset jako navrhovatel před soudem dokázat, že je jeho otcovství vyloučené. Zejména bude dokazovat, že se ženou v rozhodné době vůbec nesouložil, pokud s ní souložil, bude muset prokázat závažné okolnosti vylučující jeho otcovství.

⁷¹ HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z., WESTPHALOVÁ, L. a kol.: *Rodinné právo*. 1.vydání. Praha: C.H.Beck, 2015, str. 139

⁷² §785 odst. 2 OZ

⁷³ §786 odst. 1 OZ

Pokud se dítě narodí brzy po uzavření manželství, podle zákona před stošedesátým dnem od uzavření manželství, ex lege se uplatní první domněnka otcovství. Manžel má ovšem v tomto případě tzv. privilegované postavení. K tomu, aby se nemělo za to, že je otcem dítěte, stačí, když popře své otcovství. Nemusí prokazovat, že dítě nezplodil, stačí prokázat, že se dítě narodilo v době do stošedesáti dnů od uzavření manželství.⁷⁴ To neplatí, pokud souložil s matkou dítěte v době, od níž neuplynulo do narození dítěte méně než stošedesát a více než tři sta dní, nebo pokud při uzavření manželství věděl, že je těhotná. V tomto případě musí před soudem prokázat, že je vyloučeno, aby byl otcem dítěte.

Na případy matek znovu provdaných pamatuje §788 OZ. V této situaci na jedno dítě dopadá tatáž domněnka dvakrát. Domněnka otcovství v tomto případě dopadne na toho muže, který se ženou uzavřel manželsvtí druhé, tj. na muže, který byl se ženou sezdán v době narození dítěte, i když se dítě narodilo před uplynutím třístého dne poté, co předchozí manželství zaniklo nebo bylo prohlášeno za neplatné. Když pozdější manžel popře své otcovství k dítěti matky znovu provdané, má dřívější manžel šestiměsíční lhůtu k popření otcovství. Tato lhůta běží ode dne následujícího poté, co se dozvěděl o rozhodnutí o popření otcovství pozdějšího manžela. Zákon sice neříká, že má jít o rozhodnutí pravomocné, z logiky věci to ale vyplývá. Rozhodnutí, které není v právní moci, nepůsobí žádné právní následky. Pokud se dozví o rozhodnutí ještě před nabytím právní moci, lhůta mu začne běžet až dnem následujícím po právní moci rozhodnutí.

Do šesti měsíců od narození dítěte, může otcovství popřít i matka dítěte, s tím, že ustanovení o popření otcovství manželem platí obdobně.⁷⁵ Opět se jedná o lhůtu prekluzivní, po jejím uplynutí právo zaniká. Narozdíl od otce matka tedy nemá k dispozici dvě lhůty - subjektivní a objektivní, nýbrž pouze lhůtu objektivní.

⁷⁴ §786 odst. 2 OZ

⁷⁵ §789 OZ

5.2.2 Popírání druhé domněnky

U otcovství založeného souhlasným prohlášením je třeba odlišovat dvě práva – právo popřít otcovství a právo dovolat se neplatnosti prohlášení otcovství. Prohlášení otcovství je zvláštní projev vůle a jeho případná neplatnost se řídí ustanoveními OZ upravujícími neplatnost právních jednání⁷⁶. Aby bylo možné otcovství popřít, musí být platně založeno. Aktivně legitimováni k popření otcovství jsou opět oba matrikoví rodiče.

Muž, jehož otcovství bylo založeno souhlasným prohlášením rodičů, ho může popírat, je-li vyloučeno, aby byl otcem dítěte. Popírat může v prekluzivní lhůtě šesti měsíců ode dne, kdy došlo k souhlasnému prohlášení.⁷⁷ Pokud by se otcovství vztahovalo na dítě ještě nenarozené, popěrná lhůta neskončí dříve než šest měsíců po narození dítěte. Matka má stejnou lhůtu k popření otcovství. Ať je návrhatelem muž nebo žena, vždy musí návrhatel prokázat, že dítě nezplodil matrikový otec.

5.2.3 Prominutí zmeškání popěrné lhůty

Vzhledem k zájmu dítěte na stabilitě jeho rodinných vztahů a statusového postavení jsou v určování a popírání otcovství zavedené popěrné lhůty. Za jistých okolností je však možné zmeškání lhůty prominout.

V dřívější úpravě existovalo popěrné právo nejvyššího státního zástupce⁷⁸, který mohl podat návrh na popření otcovství po uplynutí popěrné lhůty, vyžadoval-li to zájem dítěte. Mohl popírat otcovství jak vůči matce, tak vůči otci. Po rekodifikaci občanského práva toto právo již nemá a o případném prominutí lhůty může rozhodnout pouze soud. Podle důvodové zprávy⁷⁹ soud „*nejprve posoudí všechny okolnosti rozhodné pro přípuštění návrhu na popření otcovství po uplynutí lhůty a v případě jeho přípuštění*

⁷⁶ viz §§574 – 588 OZ

⁷⁷ §790 OZ

⁷⁸ § 62 odst. 1 ZOR

⁷⁹ Důvodová zpráva k NOZ, dostupné online na: <http://www.pracepropravniky.cz/zakony/novy-obcansky-zakonik-duvodova-zprava>

rozhodne o zachování či popření otcovství v soudním řízení s ohledem na zájem dítěte a veřejný pořádek“.

O prominutí rozhoduje soud podle §792 OZ. Aby byla lhůta prominuta, musí to vyžadovat nejlepší zájem dítěte a veřejný pořádek. Není rozhodující, zda návrh podal otec či matka dítěte, soud dokonce může rozhodnout i bez jejich výslovného návrhu. Na prominutí zmeškání lhůty však není právní nárok, záleží na konkrétním případě a na jeho posouzení soudem. Ze zákona vyplývá, že soud musí posuzovat jak zájem dítěte, tak i veřejný pořádek, tyto podmínky musí být tedy splněny kumulativně. Zájem dítěte může být v jeho právu poznat svůj původ, nebo ve snaze sjednotit právní stav se stavem sociálním a biologickým. Od zájmů dítěte je potřeba rozlišit zájmy rodičů, které se nemusí se zájmy dítěte vůbec shodovat.

Veřejný pořádek pak můžeme definovat jako potřebu eliminace hrozby veřejné poruchy způsobilé ohrozit kohokoli na jeho právech nebo způsobilé ohrozit obecné blaho, veřejný pořádek je odrazem požadavku stability ve statusových poměrech⁸⁰. Dalo by se říci, že veřejný pořádek vyžaduje, aby právní stav odpovídal biologické realitě. Jak však judikoval Ústavní soud⁸¹ (viz kapitola Judikatura), shodu právního a biologického rodičovství nelze považovat za absolutní, zejména s ohledem na běh času a s tím souvisejícím trváním sociálního rodičovství.

Když soud rozhodne, že zmeškání lhůt promíjí, bude ve věci popření otcovství dále pokračovat, jako kdyby byl návrh podán řádně a včas. O tom, zda zmeškání lhůty promíjí či nikoli, musí soud rozhodnout do čtyř měsíců od podání návrhu⁸². Návrh mohou podat pouze otec určený na základě domněnky a matka. Návrhy dítěte a biologického otce se nebude soud vůbec zabývat, neboť nejsou aktivně legitimováni.

⁸⁰ HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z., WESTPHALOVÁ, L. a kol.: *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975). Komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2014, str. 591

⁸¹ Nález Ústavního soudu ze dne 8. 7. 2010, sp. zn. Pl. ÚS 15/09

⁸² §425 odst. 1 ZŘS

5.2.4 Zahájení řízení o popření otcovství bez návrhu

Právní úprava, konkrétně §793 OZ, umožňuje soudu, aby zahájil řízení o popření otcovství i ex offio. Soud může řízení zahájit kdykoli, zákon mu neurčuje žádnou lhůtu. Může tak učinit pouze v případech, kdy bylo otcovství určeno na základě souhlasného prohlášení matky a muže, který nemůže být otcem dítěte. Není tedy možné zahájit takové řízení v případě první domněnky, vždy se musí jednat o domněnku druhou.

Dalšími podmínkami jsou zřejmý zájem dítěte a naplnění ustanovení zaručujících základní lidská práva. Účelem tohoto ustanovení je zamezení obchodování s dětmi. Podle důvodové zprávy⁸³ má „řešit nevládnou situaci hrozící dítěti, základními lidskými právy se rozumí především ta, jež náležejí dítěti, jsou-li s nimi matčina práva v rozporu, musí tato ustoupit“. Soud tak může sjednat nápravu v případech, kdy muž, jehož otcovství bylo určeno na základě souhlasného prohlášení rodičů, není biologickým otcem dítěte. Popření otcovství je pak ve zřejmém zájmu dítěte, a zároveň v souladu se základními lidskými právy.

Po zahájení řízení o popření otcovství ex offio soud zpravidla současně pozastaví výkon rodičovské odpovědnosti⁸⁴. Slovo „zpravidla“ naznačuje, že by to mělo být pravidelným postupem soudu. Výkon rodičovské odpovědnosti by měl být pozastaven po zahájení řízení bez zbytečného odkladu. Zákon neříká, zda se má pozastavit výkon rodičovské odpovědnosti oběma rodičům, nebo pouze jednomu. Je tak na uvážení soudu. K rodičům může soud přistupovat odlišně, vždy s ohledem na konkrétní případ. Je proto možné, že u jednoho rodiče výkon rodičovské odpovědnosti pozastaví, u druhého výkon nechá bez zásahu. Po právní moci rozhodnutí rodič sice zůstává nositelem rodičovské odpovědnosti, pozbývá ale práva vykonávat její obsah, např.

⁸³ Důvodová zpráva k NOZ, dostupné online na: <http://www.pracepropravniky.cz/zakony/novy-obcansky-zakonik-duvodova-zprava>

⁸⁴ § 793 věta druhá

právo dítě zastupovat, stýkat se s ním atd.⁸⁵ Neztrácí však povinnost plnit vyživovací povinnost k dítěti⁸⁶.

Po zahájení řízení o popření otcovství ex offio bude soud postupovat stejně, jako při řízení zahájeném na návrh. Pokud bude v řízení dokázáno, že otcovství muže je vyloučeno, soud vynese rozsudek, že muž není otcem dítěte.

5.3 Řízení o popření otcovství

Procesní otázky určování a popírání otcovství jsou upraveny v ZŘS, subsidiárně se použijí ustanovení OSŘ. Řízení o určení a popření rodičovství upravují §§ 415 až 425 ZŘS a jsou procesní reflexí na ustanovení §775 až 793 OZ⁸⁷. Cílem řízení je s konečnou platností určit, kdo je nebo není rodičem dítěte. Procesní úprava je rozdělená do dvou pododdílů – první se věnuje určení otcovství souhlasným prohlášením rodičů, druhý obsahuje obecnou úpravu řízení o určení a popření otcovství.

Paternitní věci jsou projednávány v nesporném řízení, a proto jsou ovládány zásadou vyšetřovací. Neuplatní se kontradiktorní postavení účastníků. Účastníci se již neoznačují jako žalobce a žalovaný, ale jsou označeni podle zákona, tedy jako navrhovatel, matka, domnělý otec. Věcně příslušný je okresní soud, místně příslušný je pak obecný soud dítěte. Pokud není možné tento soud určit, tak je příslušným obecný soud matky. Kromě výjimek v § 418 odst. 2⁸⁸ a §419⁸⁹ ZŘS lze zahájit řízení pouze na návrh.

⁸⁵ HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z., WESTPHALOVÁ, L. a kol.: *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975). Komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2014, str. 596

⁸⁶ §869 odst.2 OZ

⁸⁷ ZAHRADNÍKOVÁ, R.: *Civilní právo procesní.*, 2. aktualizované vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2015, str. 298

⁸⁸ §418 odst. 2 ZŘS: *Bylo-li pravomocně určeno, že manželství zde není, zahájí soud řízení o určení otcovství ke společnému dítěti i bez návrhu.*

⁸⁹ §419 ZŘS: *Bylo-li otcovství určeno souhlasným prohlášením rodičů, lze řízení o popření takto určeného otcovství zahájit i bez návrhu, vyžaduje-li to zřejmý zájem dítěte a mají-li být naplněna ustanovení zaručující základní lidská práva.*

Účastníky řízení jsou žena, která dítě porodila, dítě a muž, který o sobě tvrdí nebo je o něm tvrzeno, že je otcem, nebo muž, jehož otcovství má být popřeno⁹⁰. Účastníkem může být i opatrovník jmenovaný domnělému zemřelému otci. Jde tady v zájmu dítěte o výjimku z pravidel občanského soudního řízení, kdy není splněna podmínka způsobilosti účastníka být účastníkem řízení. Pokud byl domnělý otec, který zemřel, návrhovatelem, v řízení lze pokračovat pouze, pokud matka a dítě vyjádří ve lhůtě stanovené soudem s pokračováním souhlas. Pokud s řízením nesouhlasí, nebo se nevyjádří, soud řízení zastaví. Dítě musí být v řízení zastoupeno opatrovníkem, zpravidla jím je OSPOD.

Pokud byl návrh podán po uplynutí popěrné lhůty, soud může do čtyř měsíců od podání návrhu její změškání prominout (viz předchozí kapitola). Musí to ale vyžadovat zájem dítěte a veřejný pořádek. Hmotněprávně je to upraveno v §792 OZ, procesně pak v §425 ZŘS.

Ve věci samé lze rozhodnout jedině rozsudkem, takové rozhodnutí může vydat jedině samosoudce⁹¹. Po nabytí právní moci rozsudku o popření otcovství se v knize narození vyznačí statusová změna. Matrika následně vydá dítěti nový rodný list, ve kterém nebude uveden jako otec nikdo. §895 OZ stanoví, že právní jednání učiněná otcem jako zákonným zástupcem do popření otcovství zůstávají nedotčena. Jde o rozhodnutí konstitutivní s účinky ex nunc, muž byl do popření otcovství považován ex lege za otce dítěte se všemi právy a povinnostmi.

5.4 Nedostatky v právní úpravě

Zejména díky změnám ve společnosti a díky novým technologiím a postupům v medicíně se nabízí otázka, zda není úprava určení otcovství pomocí domněnek již zastaralá a zda není pouze přežitkem z let minulých. V dnešní době, kdy je díky testům

⁹⁰ §420 ZŘS

⁹¹ SVOBODA, K., TLÁŠKOVÁ, Š., VLÁČIL, D., LEVÝ, J., HROMADA, M., a kol.: *Zákon o zvláštních řízeních soudních: komentář*. 1. Vydání. Praha: C.H. Beck, 2015. Beckova edice komentované zákony, str. 781

DNA možné určit otce téměř najisto, se může zdát, že jsou domněnky v právním řádu zakotvené zbytečně. Není tomu ale tak. Tento způsob určení otcovství je jednoduchý a rychlý. Systém je navíc nastaven tak, že ve většině případů odpovídá realitě, tedy otec určený právně je opravdu otcem biologickým. A pro případy, kdy tomu tak není, je v zákoně upravena možnost popření otcovství. Dalším důvodem, proč není dobré zakládat určení otcovství jen na moderních technologiích, je jejich velká nákladnost pohybující se v řádech tisíců korun.

Nad čím by mohl zákonodárce do budoucna popřemýšlet, je zakotvení popěrného práva muže, který o sobě tvrdí, že je otcem dítěte, tedy právo domnělého otce, a také popěrné právo samotného dítěte. Muž, který je veden v matrice jako otec, nemusí jako otec opravdu fungovat, nemusí plnit svou otcovskou roli. Jiný muž o sobě může tvrdit, že je biologickým otcem dítěte, a mít zájem jako otec skutečně fungovat, plnit svou sociální roli. Takový muž by měl mít právo usilovat o to, aby se stal právně otcem dítěte.

6. Asistovaná reprodukce

Nejen u nás, ale i ve světě, se začali zákonodárci vážně zabývat právní úpravou umělého oplodnění a jeho statusových následků až s velkým časovým odstupem od narození prvního „dítěte ze zkumavky“.⁹²

Louise Brownová - první dítě ze zkumavky, se narodila v roce 1978. Paní Lesley Brownové zjistil gynekolog Patrick Steptoe, že má nezvratně neprůchodné vejcovody. Rozhodl se tedy společně s profesorem Robertem Edwardsem, fyziologem na univerzitě v Cambridge, že pomocí laparoskopie odeberou budoucí mamince z vaječníku zralá vajíčka. V živném roztoku je smísili s manželovými spermii a vzniklé embrya vložili o dva dny později do matčiny dělohy. Celé těhotenství lékaři bedlivě sledovali pomocí sonografu. Vyvíjelo se normálně a Louise se narodila 25. července 1978 císařským řezem. Vážila dva kilogramy a 608 gramů.⁹³

První dítě ze zkumavky v tehdejší Československu se narodilo v Brně v roce 1982 pod dohledem profesora Ladislava Pilky. Šlo tehdy o vůbec první porod takto počatého dítěte ve střední a východní Evropě. Principy umělého oplodnění jsou dnes stejné jako před třiceti lety, ale dílčí techniky se měnily. Základní metodou je stále takzvaná in vitro fertilizace. Při ní se odeberou vajíčka i spermie, ze kterých se ve speciálním inkubátoru vytvoří embrya. Ta nejzdravější pak lékaři vpraví do dělohy ženy. Používá se také metoda, kdy do vejcovodu matky přenesou lékaři jen spermii a vajíčko a všemu pak ponechají volný průběh. U vajíčka se někdy přistupuje i k nařezávání obalu mikrojehlou. Zatímco dříve se pro zvýšení šancí na úspěch často zavádělo více embryí a s tím souvisel i nárůst rizikových vícečetných těhotenství, nyní se stále častěji a úspěšně používá zárodek pouze jeden.⁹⁴

⁹² KRÁLÍČKOVÁ, Z. *Mater semper certa est! O náhradním a kulhajícímateřství*. In: Právní rozhledy, r. 2015, č. 21, s. 725

⁹³ Převzato z: http://ona.idnes.cz/ivf-umele-oplodneni-leslie-bownova-prvni-dite-ze-zkumavky-pn3-zdravi.aspx?c=A130722_122640_zdravi_jup

⁹⁴ Převzato z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/1136905-prvni-ceske-dite-ze-zkumavky-slavitrictiny>

6.1 Pojem a právní úprava

6.1.1 Mezinárodní úprava a evropské právo

Zásadním dokumentem reagujícím na vývoj vědy a techniky v oblasti medicíny je Úmluva na ochranu lidských práv a důstojnosti lidské bytosti v souvislosti s aplikací biologie a medicíny – Úmluva o lidských právech a biomedicíně, které byla Českou republikou přijata v roce 2001 a vyhlášena pod číslem 96/2001 Sb. m. s. Pro oblast asistované reprodukce (dále jen “AR”) jsou významná některá obecná ustanovení této úmluvy. Například článek 2 hovoří o nadřazenosti lidské bytosti před zájmy společnosti nebo vědy, článek 5 o informovaném souhlasu ke všem zdravotnickým zákrokům.

Ochraně zdraví, života a práva na rodinný život se věnuje samozřejmě i Evropská unie. Na základě pověření Evropské komise zpracovala Evropská společnost pro asistovanou reprodukci⁹⁵ studii ohledně techniky právní úpravy AR v členských zemích. Česká republika ovšem údaje neposkytla, přestože jsou vedeny v národních registrech a jsou dostupné. Oblast AR je upravena i směrnicemi, které jsou provedeny v odpovídajících vnitrostátních předpisech.⁹⁶

6.1.2 Současná vnitrostátní úprava

AR je řazena mezi specifické zdravotní služby (dále sem spadá například sterilizace, kastrace nebo genetická vyšetření). Základem právní úpravy těchto služeb je výše zmíněná Úmluva o biomedicíně a její Dodatkový protokol o zákazu klonování lidských bytostí.

Institut asistované reprodukce je v českém právu upraven v zákoně č. 373/2011 Sb. o specifických zdravotních službách (dále jen „ZSZS“), a to v §§3 až 11. Zákon přímo definuje AR jako *„metody a postupy, při kterých dochází k odběru zárodečných buněk, k manipulaci s nimi, ke vzniku lidského embrya oplodněním vajíčka spermií mimo tělo ženy, k manipulaci s lidskými embryi, včetně jejich uchování, a to za účelem umělého*

⁹⁵ www.eshre.eu

⁹⁶ MITLÖHNER, M., SOVOVÁ O.: *Právní problematika umělé lidské reprodukce*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2015, str. 12-14

oplození ženy“. Zákon obsahuje také definici zárodečných buněk⁹⁷ a umělého oplodnění⁹⁸.

Přestože se v zákoně mluví o AR jako o zdravotní službě, ve skutečnosti se nejedná o službu, kterou by mohl využívat každý. Jak vyplývá z §3 odst. 1 tohoto zákona, AR je u nás chápána jako léčba nemoci. Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR vede Národní registr asistované reprodukce (NRAR), který je systémem veřejné správy. Tento registr eviduje podrobné údaje o ženách a mužích, kteří jsou léčeni na neplodnost některou z metod asistované reprodukce. Údaje v tomto registru nejsou anonymní, pro účely dalších statistik se ovšem anonymizují⁹⁹.

Umělé oplodnění lze provést ženě v plodném věku do 49 let a to na základě písemné žádosti ženy a muže, kteří ho chtějí společně podstoupit. V zákoně je pro ně zavedena zkratka „neplodný pár“. Jaký má být mezi nimi vztah zákon nespécifikuje, pouze zakazuje provedení umělého oplodnění ženě, která má k muži, s nímž předložila žádost, příbuzenský vztah vylučující podle jiného právního předpisu (§675 OZ¹⁰⁰) uzavření manželství. Neplodný pár může být tvořen manželi, nebo také druhem a družkou, a dokonce mužem a ženou, kteří mezi sebou nemají opravdový partnerský vztah. Jak ve svém článku¹⁰¹ zmiňuje JUDr. Frinta, nikdo není oprávněn zjišťovat, zda mezi ženou a mužem, kteří o provedení umělého oplodnění požádali, existuje nějaké partnerské soužití, a pokud ano, jaké vykazuje kvality.

Zákon umožňuje použití zárodečných buněk pouze pro umělé oplodnění nebo pro výzkum. Zakazuje použití metod a postupů AR pro účely výběru pohlaví nenarozeného dítěte. Výjimkou může být případ, kdy použitím metod a postupů AR lze předejít vážným geneticky podmíněným nemocem s vazbou na pohlaví.

⁹⁷ §3 odst. 2 ZSZS: *Zárodečnými buňkami se pro účely asistované reprodukce rozumí vajíčka a spermie.*

⁹⁸ §3 odst. 3 ZSZS: *Umělým oplodněním ženy se rozumí a) zavedení spermií do pohlavních orgánů ženy, nebo b) přenos lidského embrya vzniklého oplodněním vajíčka spermií mimo tělo ženy do pohlavních orgánů ženy.*

⁹⁹ MITLÖHNER, M., SOVOVÁ O.: *Právní problematika umělé lidské reprodukce*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2015, str. 18

¹⁰⁰ §675 OZ: *Manželství nemůže být uzavřeno mezi předky a potomky, ani mezi sourozenci; totéž platí o osobách, jejichž příbuzenství vzniklo osvojením.*

¹⁰¹ FRINTA, O.: *Asistovaná reprodukce - nová právní úprava*. Právní fórum, r. 2007, č. 4, s. 124

V současné době může žena podstoupit umělé oplodnění pouze se souhlasem muže. To se v budoucnu může změnit. V nově připravované koncepci rodinné politiky navrhuje expertní komise zrušení této podmínky. Některé lidskoprávní organizace v minulosti nutnost souhlasu muže kritizovaly. Poukazovaly na to, že ve vyspělé společnosti není přípustné, aby o těle ženy či její léčbě rozhodoval muž. Dále se koncepce zabývá i proplácením zákroků ze zdravotního pojištění.¹⁰² Nutno podotknout, že jde zatím pouze o návrh, a že podobné snahy u nás probíhaly již dříve, nebyly však podpořeny a ke změně nedošlo.

6.1.3 Anonymní dárce

Pro umělé oplodnění lze použít i zárodečné buňky darované jinou osobou, než jsou muž a žena z neplodného páru. Tzv. anonymním dárcem může být pouze žena, která dovršila věk 18 let a nepřekročila věk 35 let, nebo muž, který dovršil věk 18 let a nepřekročil věk 40 let. Naopak dárcem nemůže být například osoba s omezenou způsobilostí k právním úkonům, osoba umístěná v policejní cele, ve výkonu vazby, trestu odnětí svobody nebo zabezpečovací detence nebo osoba hospitalizovaná bez souhlasu. Podle §11 ZSZS za odběr zárodečných buněk nevzniká osobě, které byly odebrány, nárok na finanční ani jinou úhradu. Poskytovatel, který odběr provedl, hradí anonymnímu dárci na základě jeho žádosti účelně, hospodárně a prokazatelně vynaložené výdaje spojené s darováním zárodečných buněk.

Poskytovatel, který je oprávněn provádět metody a postupy asistované reprodukce, je podle zákona povinen zajistit zachování vzájemné anonymity anonymního dárce a neplodného páru a anonymity anonymního dárce a dítěte narozeného z asistované reprodukce.

V posledních letech se ovšem objevila snaha anonymitu prolomit, a to v souvislosti s právem znát svůj genetický původ. Toto právo by se nemělo vykládat absolutně, může se dostat do konfliktu s jinými právy. Mezi nejčastějšími návrhy se objevovala možnost

¹⁰² Převzato z: http://zpravy.idnes.cz/marksova-umele-oplodneni-souhlas-muze-dhh-/domaci.aspx?c=A160707_182809_domaci_kha

dát dětem narozeným díky darování buněk po dovršení 18 let věku právo zjistit údaje o biologickém rodiči. Tím by ale s časovým odstupem docházelo k neoprávněným zásahům do soukromí a rodinného života jak anonymních dárců, tak i rodičů z neplodného páru. Pokud by padla anonymita dárcovství, ve většině případů by u nás darování zárodečných buněk skončilo, protože by nikdo buňky neposkytoval. Důsledkem toho by neplodné páry mající zájem o anonymního dárce museli jezdit za účelem provedení umělého oplodnění do zahraničí.

6.2 Určování rodičovství při využití metody asistované reprodukce

Určení matky dítěte při provedení metod AR je dáno zásadou ženy, která dítě porodila. U určení otcovství to ovšem tak jednoduché není.

Podle §778 OZ narodí-li se dítě, které je počato umělým oplodněním, ženě neprovdané, má se za to, že otcem dítěte je muž, který dal k umělému oplodnění souhlas. K umělému oplodnění je na základě ustanovení ZSZS potřeba souhlasu muže z neplodného páru. Tady můžeme rozlišit dvě situace – muž je manželem matky, nebo jím není. V prvním případě není co řešit, otcovství se určí na základě první domněnky otcovství, tedy že otcem je manžel matky. Neřeší se, zda se použije genetický materiál manžela nebo anonymního dárce. Manžel je jako otec zapsán do matriky na základě manželského statusu. Druhou situaci, kdy souhlas s umělým oplodněním udělí partner matky, za kterého není provdána, řeší právě toto zmiňované ustanovení OZ. Ze zákona se tak stane otcem partner matky, který dal souhlas s umělým oplodněním. Souhlas je základem, se kterým je spojen vznik otcovství. Stejně jako v prvním případě, ani tady není rozhodné, či genetický materiál byl použit. Tato domněnka je v praxi někdy označované jako „první a půltá“¹⁰³.

§787 OZ stanoví, že *„otcovství nelze popřít k dítěti narozenému v době mezi stošedesátým dnem a třístým dnem od umělého oplodnění provedeného se souhlasem manžela matky, nebo se souhlasem jiného muže, když matka není vdaná, bez ohledu na*

¹⁰³ HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z., WESTPHALOVÁ, L. a kol.: *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975). Komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2014, str. 536

to, jaké genetické látky bylo použito, to neplatí, otěhotněla-li matka dítěte jinak”. Muž, který dal s umělým opodněním souhlas, bez ohledu na to, zda je se ženou v manželství či není, nemá právo popřít otcovství. Jedinou výjimkou jsou situace, kdy matka neotěhotněla v důsledku umělého oplodnění. Tady musíme rozlišovat umělé oplodnění homologní, kdy je použit genetický materiál manželů či partnerů, a heterologní, kdy je využit anonymní dárce. Pokud byl použit genetický materiál od manžela či partnera matky, lze znaleckým dokazováním přesně určit, zda muž, který dal s oplodněním souhlas, je otcem dítěte či není. Problém nastává, pokud k umělému oplodnění byl využit anonymní dárce. Muž, který dal k umělému oplodnění souhlas, bude jen těžko dokazovat, že matka otěhotněla jiným způsobem.

7. Judikatura

V této kapitole bych se ráda věnovala vybraným rozhodnutím Ústavního soudu České republiky, Nejvyššího soudu České republiky a Evropského soudu pro lidská práva, týkající se problematice související s určováním rodičovství.

7.1 Rozhodnutí Ústavního soudu České republiky

7.1.1 O povinnosti strpění odběru vzorku DNA (sp. zn. I. ÚS 987/07)¹⁰⁴

Okresní soud ve Vsetíně uložil stěžovateli pořádkovou pokutu ve výši 10.000 Kč za to, že se opakovaně nedostavil ke znalci a nepodrobil se odběru DNA. Nařízený znalecký posudek měl být stěžejním důkazem v řízení o určení otcovství stěžovatele k nezletilému dítěti. Odvolací soud se ztotožnil s názorem soudu první instance, že jednání stěžovatele nepochybně hrubě ztížilo a zpomalilo postup řízení, přičemž pro své odmítnutí nemá stěžovatel žádný zákonný důvod. Proti těmto rozhodnutím podal stěžovatel ústavní stížnost, ve které namítal porušení ústavně zaručených základních práv a svobod. Nebylo podle něj přihlédnuto k jeho námitce, že se nemůže podrobit vyšetření spočívající v odběru vzorků DNA, jelikož jeho psychický stav a obavy mu brání podrobit se takovému odběru vzorků. Jeho námitka byla soudem odmítnuta, podle soudu postačil odběr metodou stěru z bukalní sliznice a nikoliv odebrání vzorku krve, přičemž žádná z těchto metod nepředstavuje zdravotní riziko. Stěžovatel tento argument soudu považoval za bagatelizaci okolností a neztotožnil se s tímto názorem.

ÚS stížnost zamítl jako nedůvodnou. V odůvodnění uvádí, že v řízení o určení otcovství podle § 54 odst. 1 a 2 ZOR¹⁰⁵ je soud oprávněn uložit žalovanému muži, aby se v souladu s § 127 odst. 3 OSŘ¹⁰⁶ dostavil ke znalci a strpěl odběr vzorků DNA, a to

¹⁰⁴ náleží Ústavního soudu ze dne 28.2.2008, sp. zn. PI.ÚS 987/07, dostupný na www.usoud.cz

¹⁰⁵ § 54 ZOR: (1) *Nedošlo-li k určení otcovství podle předchozích ustanovení, může dítě, matka i muž, který o sobě tvrdí, že je otcem, navrhnout, aby otcovství určil soud.* (2) *Za otce se považuje muž, který s matkou dítěte souložil v době, od které neprošlo do narození dítěte méně než sto osmdesát a více než tři sta dnů, pokud jeho otcovství závažné okolnosti nevyklučují.*

¹⁰⁶ § 127 odst. 3 OSŘ: *Ve výjimečných, zvláště obtížných případech, vyžadujících zvláštního vědeckého posouzení, může soud ustanovit k podání znaleckého posudku nebo přezkoumání posudku podaného znalcem státní orgán, vědecký ústav, vysokou školu nebo instituci specializovanou na znaleckou činnost.*

za účelem určení, popř. vyloučení otcovství tohoto muže. Není v rozporu s ústavním pořádkem, vynucuje-li soud splnění této povinnosti na žalovaném muži, který se odmítá vyšetření podrobit, za pomoci pořádkových pokut či předvedení.

7.1.2 Ke lhůtě o popření otcovství (Pl. ÚS 15/09)¹⁰⁷

Stěžovatel byl na základě zákonné domněnky otcovství manžela matky zapsán do matriky jako otec chlapce. Po tom, co se stěžovatel odstěhoval ze společného obydlí, zjistil, že jeho manželka přes dva roky udržovala poměr s jiným mužem. Pojal podezření, že není otcem narozeného dítěte a to i s ohledem na to, že byl v době početí na služební cestě. Rozhodl se proto provést test DNA u soukromé společnosti, který potvrdil, že není biologickým otcem. Stěžovatel podal podnět k podání návrhu na popření otcovství státnímu zastupitelství. Nejvyšší státní zastupitelství mu však nevyhovělo. Stěžovatel se tak obrátil na Okresní soud v Jihlavě, kde podal žalobu o popření otcovství. Žaloba byla s ohledem na marné uplynutí prekluzivní lhůty zamítnuta.

Svou stížností evidovanou pod sp. zn. II. ÚS 405/09 se domáhal zrušení usnesení Nejvyššího soudu a rozsudků soudů nižší instance pro tvrzené porušení základních práv stěžovatele zaručených LZPS a Úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod. Dále se domáhal zrušení části §57 odst. 1 zákona o rodině¹⁰⁸, ve slovech „do šesti měsíců“.

ÚS dospěl k názoru, že §57 odst. 1 zákona o rodině je v rozporu s LZPS a EÚLPZS. Z toho důvodu celé toto ustanovení zrušil. V případě, že se právní otec, jehož otcovství vzniklo na základě první domněnky otcovství, dozví skutečnosti zpochybňující jeho biologické otcovství během nebo po uplynutí lhůty pro podání popěrné žaloby, obecné soudy jsou povinny neaplikovat uvedenou lhůtu a věcně posoudit předmětnou žalobu, i když bude podána po jejím uplynutí. Neaplikace této lhůty ale neznamená časovou

¹⁰⁷ nález Ústavního soudu ze dne 8.7.2010, sp. zn. Pl. ÚS 15/09, dostupný na www.usoud.cz

¹⁰⁸ §57 odst. 1 ZOR: *Manžel může do šesti měsíců ode dne, kdy se dozví, že se jeho manželce narodilo dítě, popřít u soudu, že je jeho otcem.*

neomezenost podání žaloby. Ústavní soud totiž neshledal protiústavnost v samotné existenci lhůty, nýbrž ve vyloučení možnosti právně relevantním způsobem zpochybnit právní otcovství. Pokud obecné soudy budou rozhodovat o předmětné žalobě, budou muset při svém rozhodování nejen posoudit otázku otcovství, nýbrž i otázku dotčených práv a chráněných zájmů.

7.2 Rozhodnutí Nejvyššího soudu České republiky

7.2.1 Přípustnost odběru vzorku DNA a výklad pojmu „dítě“

V rozsudku sp. zn. 30 Cdo 1982/2012¹⁰⁹ řešil NS otázku popření otcovství a přípustnost odběru vzorku DNA. Matrikový otec převážnou část života dítěte zastával roli sociálního otce, plnil veškeré otcovské povinnosti, dítě nemělo o jeho otcovství pochybnosti a dokonce po něm dědilo. Dcera se od své matky dozvěděla totožnost biologického otce až po smrti otce matrikového. S biologickým otcem byla v kontaktu, nechtěl ale řešit popření a určení otcovství a údajně tvrdil, že sepíše závěť, kde dceři vše odkáže. Ta dle svých slov respektovala jeho přání, a proto se určení otcovství za jeho života nedomáhala. Podnět Nejvyšší státní zástupkyni podala poté, co zjistila, že jí v poslední vůli nic neodkázal. Dcera s matkou nechaly po smrti biologického otce vyhotovit test DNA, který měl prokazovat jeho otcovství. Vzorek DNA měl být odebrán znalcem z oboru genetika na žádost dcery s matkou po smrti biologického otce. Dcera uvedla, že má zájem stát se právně dcerou zesnulého, a to nejen z majetkových důvodů, kdy má zájem stát se jeho dědičkou.

Soud prvního stupně dospěl k závěru, že žalobě podané Nejvyšší státní zástupkyní na podnět dcery s matkou, nelze vyhovět. Neměl za prokázané, že by zesnulý byl skutečně biologickým otcem, neboť vzorek DNA nebyl získán v souladu se zákonem, a proto považoval provedený test DNA za nepřipustný důkaz. Zůstavitel sám za svého života neurčil, jak má být s jeho ostatky naloženo a nebyl ani získán souhlas osob oprávněných takový souhlas udělit, a proto bylo svévolným odběrem vzorků DNA

¹⁰⁹ rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 24. září 2014, sp. zn. 30 Cdo 1982/2012, uveřejněný pod číslem 22/2015 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek, dostupné na www.nsoud.cz

zemřelého zasaženo do práva na pietní ochranu osobnosti, jejíž výkon přísluší manželu a dětem zemřelé fyzické osoby, a není-li jich, jejím rodičům.

Soud se zabýval také otázkou, zda dítětem ve smyslu § 62 zákona o rodině¹¹⁰ může být jen fyzická osoba, která dosud nenabyla zletilosti. Dovolatel polemizuje s právním posouzením odvolacího soudu, že ustanovení § 62 zákona o rodině na posuzovanou věc nedopadá, neboť dcera je již „dávno zletilá“. Oporu pro takový závěr dovolací soud v citovaném ustanovení neshledal. Zákon o rodině nestanovoval jednoznačně meze svého užití. Například v ustanovení § 31 hovořil o nezletilém dítěti, o zletilých dětech zase např. v ustanovení § 86 odst. 3, většinou však hypotézy jednotlivých norem hovořily pouze o dětech jako v § 62. Není-li gramatický výklad dostatečný, je třeba přistoupit k účeloslovnému výkladu předmětné normy. Smyslem ustanovení § 62 zákona o rodině bylo uvedení právního stavu do souladu se stavem faktickým, na kterém může mít zájem i zletilé dítě. Soud vycházel i z judikatury ESLP, právo znát své příbuzné se v každém případě nachází v poli působnosti pojmu "soukromý život", který zahrnuje důležité aspekty osobní identity, z níž identita rodiče tvoří jednu její součást. V projednávané věci se proto uplatní ustanovení čl. 8 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod ve znění pozdějších předpisů¹¹¹.

Dcera byla ve své snaze popřít otcovství k matrikovému otci vedena zcela zjevně pouze majetkovými zájmy, konkrétně zájmem stát se dědičkou zemřelého biologického otce. Sama uvedla, že jeho přání nezasahovat do nastolených právních vztahů respektovala do té doby, než zjistila, že ji neuvedl v závěti. Čistě majetkový zájem nelze považovat za dostatečný důvod k zásahu do nastolených rodinných vazeb. Pro takový závěr lze najít podporu v judikatuře Evropského soudu pro lidská práva, který ve věci Haas proti Nizozemí (rozhodnutí ze dne 13. ledna 2004, č. 36983/97) vyslovil, že právo stát se dědicem samo o sobě z článku 8 EÚLPZS nevyplývá.

¹¹⁰ § 62 odst. 1 ZOR: *Vyžaduje-li to zájem dítěte, podá nejvyšší státní zástupce návrh na popření otcovství vůči otci, matce a dítěti, pokud lhůta stanovená pro popření otcovství některému z rodičů uplynula.*

¹¹¹ Čl. 8 EÚLPZS: *(1) Každý má právo na respektování svého soukromého a rodinného života, obydlí a korespondence. (2) Státní orgán nemůže do výkonu tohoto práva zasahovat kromě případů, kdy je to v souladu se zákonem a nezbytné v demokratické společnosti v zájmu národní bezpečnosti, veřejné bezpečnosti, hospodářského blahobytu země, předcházení nepokojům a zločinnosti, ochrany zdraví nebo morálky nebo ochrany práv a svobod jiných.*

7.2.2 O lhůtě pro popření otcovství

V rozsudku sp. zn. 30 Cdo 544/2014¹¹² se NS zabýval otázkou popěrné lhůty, jejímž cílem je stabilizace a neměnnost otcovství. Dovolatel tvrdil, že bylo nemožností popřít otcovství k dítěti, jehož nebyl prokazatelně otcem, zasaženo do jeho práva na soukromý a rodinný život. Dále namítal i porušení článku 36 odst. 1 a 2 Listiny¹¹³ a článku 6¹¹⁴ a 13¹¹⁵ EÚLPZS, neboť fakticky neměl možnost domáhat se svých práv u soudu, respektive tuto možnost měl pouze po nepřiměřeně krátkou dobu.

Podle § 61 odst. 1 ZOR muž, jehož otcovství bylo určeno souhlasným prohlášením rodičů, je může popřít před soudem, jen je-li vyloučeno, že by mohl být otcem dítěte a dokud neuplyne šest měsíců ode dne, kdy bylo takto otcovství určeno. Lhůta neskončí před uplynutím šesti měsíců od narození dítěte. Podle § 62 odst. 1 ZOR ve znění účinném v rozhodné době uplynula-li lhůta stanovená pro popření otcovství jedním z rodičů, může nejvyšší státní zástupce, vyžaduje-li to zájem dítěte, podat návrh na popření otcovství proti otci, matce a dítěti.

Dovolatel tvrdil, že zákonná úprava popěrné lhůty mu znemožňuje uvést do souladu stav faktický a stav právní a představuje zásah do jeho ústavně zaručených práv. Stanovení lhůty, ve které lze otcovství popřít, je výrazem požadavku právní jistoty a stability rodinných vztahů. Možnost popření otcovství totiž nemůže být chápána jako trvalý prostředek vyvázání se z právního postavení otce pro osobu, která současně není otcem biologickým.

¹¹² rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 24. září 2014, sp. zn. 30 Cdo 544/2014, dostupné na www.nsoud.cz

¹¹³ Čl. 36 LZPS: (1) Každý se může domáhat stanoveným postupem svého práva u nezávislého a nestranného soudu a ve stanovených případech u jiného orgánu. (2) Kdo tvrdí, že byl na svých právech zkrácen rozhodnutím orgánu veřejné správy, může se obrátit na soud, aby přezkoumal zákonnost takového rozhodnutí, nestanoví-li zákon jinak. Z pravomoci soudu však nesmí být vyloučeno přezkoumávání rozhodnutí týkajících se základních práv a svobod podle Listiny.

¹¹⁴ Čl. 6 EÚLPZS: Každý má právo na to, aby jeho záležitost byla spravedlivě, veřejně a v přiměřené lhůtě projednána nezávislým a nestranným soudem, zřízeným zákonem, který rozhodne o jeho občanských právech nebo závazcích nebo o oprávněnosti jakéhokoli trestního obvinění proti němu. ... (...)

¹¹⁵ Čl. 13 EÚLPZS: Každý, jehož práva a svobody přiznané touto Úmluvou byly porušeny, musí mít účinné právní prostředky nápravy před národním orgánem, i když se porušení dopustily osoby při plnění úředních povinností.

Podle NS zákonodárce i soudy musí při své činnosti přiznávat přední význam zjištěnému zájmu dítěte. Jeho zájem nemůže být omezován na pouhý požadavek souladu biologického a právního rodičovství, ale je třeba jej hodnotit v širších souvislostech. Takový výklad odpovídá nejen judikatuře Nejvyššího soudu, Ústavního soudu i Evropského soudu pro lidská práva, ale plyne i ze samotného ustanovení článku 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte¹¹⁶ (dále jen „Úmluva“). Nemožnost popřít otcovství po uplynutí prekluzivní šestiměsíční lhůty stanovené ustanovením § 61 ZOR není absolutní. Zákonodárce zohlednil fakt, že situace každého dítě je jiná a existují i případy, kdy stabilizace rodinných poměrů po uplynutí standardní šestiměsíční popěrné lhůty, nemusí být v zájmu dítěte. Právě pro tyto situace je do zákona o rodině včleněno ustanovení § 62, které umožňovalo nejvyššímu státnímu zástupci popírat otcovství i po této lhůtě, vyžaduje-li to zájem dítěte. Je třeba ji chápat jako výraz zájmu dítěte na právní jistotě a stabilitě rodinných vazeb, který převáží nad zájmem právního otce domoct se popření otcovství k dítěti, má-li o svém otcovství pochybnosti (byť i důvodné).

Přestože jde v tomto rozhodnutí o výklad ustanovení již neplatného ZOR, i nová právní úprava vychází z Úmluvy a zohledňuje především zájmy dítěte. Situace, kdy je zmeškána zákonná lhůta, je přímo upravena v §792 NOZ¹¹⁷.

7.3 Judikatura Evropského soudu pro lidská práva

Judikatura ESLP se váže především k článku 8 EÚLPZS¹¹⁸ zaručujícího respektování soukromého a rodinného života. Rozhodnutí tohoto soudu můžeme rozdělit do dvou bloků – kdy soud neshledal porušení tohoto článku a kdy shledal jeho porušení.

¹¹⁶ Čl. 3 odst. 1 Úmluvy: *Zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárními orgány.*

¹¹⁷ §792 NOZ: *Je-li návrh na popření otcovství podán po uplynutí popěrné lhůty, může soud rozhodnout, že zmeškání lhůty promíjí, pokud to vyžadují zájem dítěte a veřejný pořádek.*

¹¹⁸ Čl. 8 EÚLPZS viz poznámka pod čarou č. 111

7.3.1 Případ Paulík proti Slovensku¹¹⁹

Tento případ začal již v 70. letech minulého století, kdy byl stěžovatel rozsudkem okresního soudu na základě tzv. třetí domněnky otcovství určen otcem dcery, přičemž své otcovství v řízení před tímto soudem zpochybňoval. Stěžovatel platil výživné, ovšem jeho kontaktu s dcerou bránila její matka. Dcera se o existenci otce dozvěděla při obdržení občanského průkazu. Se stěžovatelem navázala pravidelný kontakt a stěžovatel ji finančně podporoval. V roce 2004 již dospělá dcera zažádala o přezkoumání otcovství. Byly provedeny testy DNA, které prokázaly, že stěžovatel nebyl jejím otcem. Stěžovatel se neúspěšně cestou žalob před slovenskými soudy snažil zvrátit nesoulad mezi faktickým a právním stavem. Obrátil se proto na ESLP a namítal, že státní orgány Slovenské republiky nepřijaly žádné opatření k řešení jeho situace a k ochraně jeho práv. Nadále byl veden v úředních dokumentech jako otec dítěte.

Tento judikát byl vzhledem k podobnosti českého a slovenského právního řádu hodně probírán i v českém právním prostředí a lze předpokládat, že české soudy by v této věci rozhodly stejně jako soudy slovenské.

ESLP došel k závěru, že byl porušen článek 8 EÚLPZS, tedy že nebylo respektováno právo jednotlivce na ochranu soukromého a rodinného života, a že nebyla dodržena spravedlivá rovnováha mezi zájmy jednotlivce a společnosti.

7.3.2 Případ Rožaňski proti Polsku¹²⁰

Stěžovateli a jeho partnerce se v roce 1992 narodil chlapec. V jeho rodném listu však bylo uvedeno falešné jméno utvořené z křestního jména stěžovatele a matčina příjmení. V roce 1994 žena stěžovatele a jejich syna opustila, syn zůstal se stěžovatelem, který o něj pečoval. Později, když dítě onemocnělo a bylo v nemocnici, jeho matka ho odtamtud odvezla a skrývala se s ním na neznámém místě, čímž bránila

¹¹⁹ rozsudek ESLP ze dne 10. 10. 2006, stížnost č. 10699/05, dostupné na: [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{\"fulltext\":\[\"paulik\"\],\"documentcollectionid2\":\[\"GRANDCHAMBER\"\],\"C_HAMBER\"\],\"itemid\":\[\"001-77327\"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{\)

¹²⁰ rozsudek ESLP ze dne 18. 5. 2006, stížnost č. 55339/00, dostupné na: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-75423>

stěžovateli v kontaktu s dítětem. Stěžovatel se proto obrátil na polské soudy a snažil se docílit právního určení otcovství. Nový partner matky dítěte zatím uznal otcovství vůči dítěti a právně se tak stal jeho otcem. Stěžovatel se i nadále domáhal určení, že právě on je otcem, byl ale neúspěšný, protože soudy uznaly za otce nového partnera matky.

Ze skutkových okolností případu ESLP dospěl k názoru, že stěžovatel soustavně projevoval zájem o dítě a že mezi ním a dítětem vznikla vazba, kterou by měl stát respektovat. Po odchodu matky od stěžovatele a dítěte, se stěžovatel snažil domoci zahájení řízení určení otcovství. Polské právo upravuje možnost domnělého otce prohlášením založit otcovství vůči dítěti, je k tomu ale potřeba souhlasu matky. Proti neudělení tohoto souhlasu matkou se ovšem právně nedalo bránit. Soud konstatoval, že byl porušen článek 8 EÚLPZS garantující respektování soukromého a rodinného života. Měl by být zohledněn nejlepší zájem dítěte, které mělo se stěžovatelem citovou vazbu, a mělo by být i domnělému otcí umožněno zahájit spravedlivé řízení. Polské státní orgány podle soudu nebraly v potaz jiné skutečnosti, než že dítě již právního otce má.

7.3.3 Případ Rasmussen proti Dánsku¹²¹

Stěžovatelem v tomto případě byl dánský občan, který se v roce 1966 oženil. V manželství se mu narodily dvě děti, chlapec a dívka. Již během manželství měl stěžovatel pochybnosti, že je otcem narozené dcery, ale neučinil kroky k určení otcovství, protože si chtěl udržet manželství. Od roku 1973 žili manželé odděleně. V roce 1975 uzavřeli mezi sebou dohodu, ve které se stěžovatel zřekl podání žaloby na popření otcovství, a jeho manželka se vzdala nároku na výživné na dceru. Ve stejném roce bylo manželství rozvedeno. V roce 1976 stěžovatelova bývalá manželka zažádala o výživné a tvrdila, že už dohodou není vázána. Stěžovatel tak pravidelně platil výživné na dceru. Před dánskými orgány se snažil získat povolení na zahájení řízení o popření otcovství po uplynutí zákonné lhůty. Nebyl však úspěšný.

¹²¹ rozsudek ESLP ze dne 28.11.1984, stížnost č. 8777/79, dostupné na: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57563>

Ve své stížnosti podané k ESLP uvedl, že se stal obětí diskriminace na základě pohlaví. Podle dánského práva jeho manželka mohla popírat jeho otcovství kdykoli, on ale stejné právo neměl. Byly podle něj porušeny články 14¹²², 6¹²³ a 8 EÚLPZS.

Podle ESLP článek 14 EÚLPZS porušen nebyl, protože poskytuje ochranu pouze právům zaručeným touto úmluvou. Články 6 a 8 jsou v tomto případě aplikovatelné. Soud se zabýval otázkou, zda byla odlišnost v zacházení ospravedlnitelná. Podle dánské vlády byla ospravedlněna nejlepším zájmem dítěte, ochranou dítěte a právní jistotou. Dánské orgány podle ESLP jednaly v souladu s principem přiměřenosti a nedošlo tady k porušení článků 6 a 8 EÚLPZS.

7.3.4 Případ Kňákal proti České republice¹²⁴

Stěžovatelova partnerka, s níž se seznámil v lednu 2001, porodila v dubnu 2001 dceru, kterou stěžovatel uznal za vlastní. Když po třech letech skončil stěžovatelův vztah s matkou dítěte, požádal v prosinci 2004 Nejvyšší státní zastupitelství o podání žaloby na popření otcovství. Nejvyšší státní zastupitelství vydalo negativní stanovisko s tím, že taková žaloba je mimořádným opatřením, které lze využít pouze tehdy, je-li popření otcovství v zájmu dítěte; tak tomu bývá tehdy, udržuje-li biologický otec s dítětem vztah, participuje na jeho výchově a je připraven zhostit se rodičovské zodpovědnosti, jinak ani důkaz vylučující otcovství nestačí k ospravedlnění takové žaloby. Stěžovatel uznal otcovství dobrovolně při znalosti pravého stavu věcí, a uplatní se tudíž zákonná domněnka. Za daných okolností by popření otcovství nevedlo k pozitivnímu zásahu do života dítěte ani k navázání pouta mezi dítětem a jeho biologickým otcem. Stěžovatel se následně obrátil na Ústavní soud, který jeho stížnost odmítl pro zjevnou neopodstatněnost, když mimo jiné uvedl, že stěžovatelovo právo

¹²² Čl. 14 EÚLPZS: *Užívání práv a svobod přiznaných touto Úmluvou musí být zajištěno bez diskriminace založené na jakémkoli důvodu, jako je pohlaví, rasa, barva pleti, jazyk, náboženství, politické nebo jiné smýšlení, národnostní nebo sociální původ, příslušnost k národnostní menšině, majetek, rod nebo jiné postavení.*

¹²³ Čl. 6 EÚLPZS viz poznámka pod čarou č. 114

¹²⁴ rozsudek ESLP ze dne 8.1.2007, stížnost č. 39277/06, dostupné na: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-160968>

popřít otcovství zaniklo neuplatněním ve lhůtě, přičemž oprávnění nejvyššího státního zástupce žalobu podat je mimořádné povahy, slouží na ochranu zájmů dítěte a Nejvyšší státní zastupitelství v rámci své působnosti podrobně vysvětlilo, proč by v dané věci žaloba nebyla v zájmu dítěte. Stěžovatel proto podal k ESLP stížnost pro porušení článků 6, 8 a 13¹²⁵ EÚLPZS.

Soud poznamenal, že článek 6 odst. 1 EÚLPZS je ve své civilní větvi aplikovatelný pouze na spory o občanských právech, jež jsou alespoň hajitelným způsobem uznána ve vnitrostátním právním řádu. V dané věci však Ústavní soud konstatoval, že takové právo přestalo pro stěžovatele existovat uplynutím lhůty pro podání žaloby na popření otcovství. Článek 6 EÚLPZS porušen nebyl. Stěžovatel dále namítal, že o jeho právech v rozporu se článkem 13 ve spojení se článkem 8 EÚLPZS rozhodovalo státní zastupitelství, nikoli soud. V případech, kdy dotyčný ví od narození dítěte, že není biologickým otcem, je stanovení lhůt pro podání žaloby na popření otcovství ospravedlněno potřebou zaručit stabilitu rodinných vztahů a chránit zájmy dítěte, přičemž po uplynutí lhůt převažuje zájem dítěte nad zájmem muže, který si přeje popřít otcovství. Důvody, které vedly Nejvyšší státní zastupitelství k odmítnutí žádosti o podání žaloby na popření otcovství, byly tedy naprosto legitimní.

¹²⁵ Čl. 13 EÚLPZS: Každý, jehož práva a svobody přiznané touto Úmluvou byly porušeny, musí mít účinné právní prostředky nápravy před národním orgánem, i když se porušení dopustily osoby při plnění úředních povinností.

Závěr

Cílem mé diplomové práce bylo popsat a blíže se seznámit s právní úpravou určování rodičovství, podívat se, jak reaguje na moderní vědecký vývoj a případně se pokusit navrhnout změny současné úpravy. Celá tato oblast je i po rekodifikaci občanského práva upravena velmi tradičně a od předchozí úpravy se v mnohém neliší.

Co se týče určování mateřství, je zcela jasně nastaveno, že matkou dítěte je žena, která dítě porodila. Tato zásada zatím nebyla prolomena a nelze očekávat, že by k jejímu prolomení mělo v nejbližších letech dojít. S touto zásadou jsou pak spojené problémy týkající se relativně nových právních pojmů. Jedná se o utajované a anonymní porody, náhradní mateřství a tzv. babyboxy. Velkým nedostatkem, který spatřuji v právní úpravě, je především absence úpravy náhradního mateřství. Zákonodárce s náhradním mateřstvím zjevně počítá a v jednom z paragrafů občanského zákoníku ho zmiňuje, nicméně k samotné úpravě se zatím neodhodlal. Utajené porody sice upraveny jsou, i zde by ale mohlo dojít k jistým změnám. Současná úprava vůbec nereflktuje práva otce dítěte, nezabývá se ani právem dítěte znát svůj původ. Schránky pro odložené děti, tzv. babyboxy, u nás již několik let fungují, přesto ale nejsou právně upraveny.

Určování otcovství je stále postaveno na právních domněnkách. Dle mého názoru, je to tak správně a nemyslím si, že by nastavený systém byl zastaralý. V praxi to funguje, a otcovství takto určené ve většině případů odpovídá realitě. Pro ty případy, kdy realitě neodpovídá, je v zákoně zakotvena možnost popírání otcovství. A s popíráním otcovství souvisí jediný nedostatek, který v úpravě určování otcovství spatřuji. Zákonodárce by se mohl zamyslet, zda by nebylo dobré zakotvit vedle popíracího práva matky a právního otce i stejné právo pro otce domnělého, i pro dítě samotné.

Na základě bližšího seznámení se současnou právní úpravou si myslím, že určování otcovství je u nás upraveno dostatečně. To se ovšem nedá říct o úpravě mateřství, na které by mělo být ještě zapracováno. Spoustu důležitých otázek s mateřstvím

souvisejících není v zákonech upravena vůbec. Velmi kladně hodnotím úpravu asistované reprodukce v České republice. Zákonodárce velmi dobře reagoval na vývoj v oblasti medicíny zařazením domněnky uplatňující se v případech umělého oplodnění.

Seznam zkratek

ABGB	Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch
AR	asistovaná reprodukce
DNA	deoxyribonukleová kyselina
ESLP	Evropský soud pro lidská práva
EÚLPZS	Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod
LZPS	Listina základních práv a svobod
MatrZ	zákon o matrikách, jménu a příjmení (č. 301/2000 Sb.)
NS	Nejvyšší soud České republiky
OSN	Organizace spojených národů
OSPOD	orgán sociálně-právní ochrany dítěte
OSŘ	občanský soudní řád (č. 99/1963 Sb.)
SEU	Smlouva o Evropské unii
Úmluva	Úmluva o právech dítěte
ÚS	Ústavní soud České republiky
ZOR	zákon o rodině (č. 94/1963 Sb.)
ZŘS	zákon o zvláštních řízeních soudních (č. 292/2013 Sb.)
ZSPOD	zákon o sociálně-právní ochraně dětí (č. 359/1999 Sb.)
ZSZS	zákon o specifických zdravotních službách (č. 373/2011 Sb.)

Použitá literatura

Právní předpisy

Úmluva o právech dítěte

Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod

ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky

usnesení České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky

zákon č. 946/1811 Sb. z. s., obecný zákoník občanský (Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch)

zákon č. 94/1963 Sb., o rodině

zákon č. 99/1993 Sb., občanský soudní řád

zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách

zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách

zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních

Judikatura

ESLP, případ Kňákal proti ČR, rozsudek ze dne 8. 1. 2007, stížnost č. 39277/06

ESLP, případ Paulík proti Slovensku, rozsudek ze dne 10. 10. 2006, stížnost č. 10699/05

ESLP, případ Rasmussen proti Dánsku, rozsudek ze dne 28.11.1984, stížnost č. 8777/79

ESLP, případ Rožaňski proti Polsku, rozsudek ze dne 18. 5. 2006, stížnost č. 55339/00

Nejvyšší soud České republiky, rozsudek ze dne 24. září 2014, sp. zn. 30 Cdo 1982/2012

Nejvyšší soud České republiky, rozsudek ze dne 24. září 2014, sp. zn. 30 Cdo 544/2014

Ústavní soud České republiky, nález ze dne 28.2.2008, sp. zn. I.ÚS 987/07

Ústavní soud České republiky, náleze ze dne 8.7.2010, sp. zn. Pl. ÚS 15/09

Knižní publikace

- HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z., WESTPHALOVÁ, L. a kol.: *Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975). Komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2014
- HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z., WESTPHALOVÁ, L. a kol.: *Rodinné právo*. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2015
- KINCL, J.; URFUS, V.; SKŘEJPEK, M.: *Římské právo*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995
- KUKLÍK, J., et al.: *Vývoj československého práva 1945-1989*, Praha: Linde, 2008
- MACKOVÁ, A. , MUZIKÁŘ, L. a kol. : *Zákon o zvláštních řízeních soudních: komentář s důvodovou zprávou a judikaturou*. Vydání první. Praha: Leges, 2016
- MALÝ, K., et al.: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 4. přeprac. vyd. Praha: Linde, 2010
- MITLÖHNER, M., SOVOVÁ O.: *Právní problematika umělé lidské reprodukce*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2015
- NOVOTNÝ, P.: *Nový občanský zákoník, Rodinné právo*. 1. vyd. Praha: Grada, 2014
- POLIŠENSKÁ, P.: *Přehled judikatury ve věcech vztahů mezi rodiči a dětmi: (s přihlédnutím k novému občanskému zákoníku)*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2013
- RADVANOVÁ, S. a kol.: *Rodina a dítě v novém občanském zákoníku*. 1. vydání, Praha: C. H. Beck, 2015
- SVOBODA, K.: *Rodičovství, osvojení a výživné dětí po rekodifikaci soukromého práva*. Praha: Wolters Kluwer, a.s., 2014
- SVOBODA, K., TLÁŠKOVÁ, Š., VLÁČIL, D., LEVÝ, J., HRMADA, M., a kol.: *Zákon o zvláštních řízeních soudních: komentář*. 1. Vydání. Praha: C.H. Beck, 2015. Beckova edice komentované zákony
- ŠVESTKA, J., DVOŘÁK, J., FIALA, J., ZUKLÍNOVÁ, M. a kol.: *Občanský zákoník. Komentář. Svazek II*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer, a.s., 2014
- VESELÁ, R.: *Rodina a rodinné právo: historie, současnost a perspektivy*. 2. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2005
- VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Jaromír TAUCHEN. *Vývoj soukromého práva na území českých zemí, I. díl*. Brno: Masarykova univerzita, 2012

ZAHRADNÍKOVÁ, R.: *Civilní právo procesní.*, 2. aktualizované vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2015

Odborné články

ELISCHER, D.: *Porod na zapřenou ve Francii: oblíbený přestože kontroverzní – několik poznámek k anonymním porodům a právu znát svůj původ.* In: Sborník z kolokvia II o náhradní výchově dětí. 2009

FRINTA, O; TÉGL, P.: *O návrhu nového občanského zákoníku a jeho kritice (a taky o jeho kontinuitě a diskontinuitě).* Právní rozhledy, r. 2009. č. 17

FRINTA, O.: *Asistovaná reprodukce - nová právní úprava.* Právní fórum, r. 2007, č. 4

HRABÁK, J.: *Utajený porod jako nový institut zdravotnického právo.* Zdravotnictví a právo, r. 2004, č. 10

HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z. *Anonymní a utajené mateřství v České republice – utopie nebo realita?* In: Právní rozhledy, r. 2005, č. 2

KRÁLÍČKOVÁ, Z. *Mater semper certa est! O náhradním a kulhajícím mateřství.* In: Právní rozhledy, r. 2015, č. 21

ZUKLÍNOVÁ, M. *Několik poznámek k právním otázkám okolo tzv. baby-schránek.* In: Právní rozhledy, r. 2005, č. 7

Internetové zdroje

<http://www.babybox.cz>

<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/1136905-prvni-ceske-dite-ze-zkumavky-slavi-tricetiny>

<http://www.epravo.cz/top/soudni-rozhodnuti/vyvratitelna-domnenka-43072.html>

http://zpravy.idnes.cz/marksova-umele-oplodneni-souhlas-muze-dhh-/domaci.aspx?c=A160707_182809_domaci_kha

<http://www.mpsv.cz/files/clanky/2583/160306b.pdf>

http://ona.idnes.cz/ivf-umele-oplodneni-leslie-bownova-prvni-dite-ze-zkumavky-pn3-/zdravi.aspx?c=A130722_122640_zdravi_jup

<http://www.pracepropravniky.cz/zakony/novy-obcansky-zakonik-duvodova-zprava>

Abstrakt – určování rodičovství

Tématem mé diplomové práce je určování rodičovství. Jsou s ním spojené problémy nejen právní, ale mnohdy i sociální a etické. Rodičovství se týká každého z nás a je důležitým aspektem lidského života. Proto by ve vztahu mezi rodičem a dítětem neměla panovat právní nejistota. Vývoj v oblasti medicíny jde stále dopředu (především díky metodám asistované reprodukce nebo analýzy DNA) a právní řády by na něj měly reagovat a vypořádat se s ním.

Cílem práce je popsat a blíže se seznámit s problematikou určování rodičovství, zhodnotit, jak právní úprava reaguje na moderní vývoj, a případně navrhnout možné změny. Vše je vypracováno na základě platné právní úpravy k datu odevzdání práce.

Samotná práce je členěna do sedmi hlavních kapitol, ty jsou rozděleny do dalších podkapitol. První se věnuje pojmu rodičovství a způsobům jeho určování. Druhá kapitola popisuje historický vývoj právní úpravy na českém území od práva římského až po rekonstrukci občanského práva. Navazující třetí kapitola stručně shrnuje vnitrostátní i mezinárodní prameny současné právní úpravy. Kapitola čtvrtá se věnuje určování mateřství a problémům náhradního mateřství, anonymních a utajených porodů a schránkám pro odložené děti. Kapitola pátá se zabývá určováním otcovství na základě právních domněnek a popíráním otcovství, včetně krátkého shrnutí procesní úpravy. Kapitola šestá se věnuje asistované reprodukci a její současné úpravě, možným budoucím změnám a určování rodičovství u dětí narozených pomocí metod umělého oplodnění. Poslední sedmá kapitola shrnuje významná soudní rozhodnutí týkající se rodičovství a jeho určování, a to jak rozhodnutí českých soudů, tak i Evropského soudu pro lidská práva.

Abstract – Determination of Parenthood

The topic of my thesis is Determination of Parenthood. With this topic are connected problems not only legal, but often also social and ethical. Parenthood affects all of us and it's an important aspect of human life. That's why there should be legal assurance in relationship between parent and child. Development in the field of medicine is still ahead (mainly thanks to methods of assisted reproduction and DNA analysis) and the rules of law should respond and deal with it.

The aim of this thesis is describe and become acquainted with problematics of determination of parenthood, valorize how legislation responds to modern development and to propose possible changes. Thesis is prepared on the basis of existing legislation on the date of submission of the thesis.

Thesis is divided into seven main chapters, which are divided to further subsections. First chapter deals with concept of parenthood and methods of determination. Second chapter describes historical development of legislation on Czech territory, since Roman law to recodification of civil law. Related third chapter concisely summarizes national and international legal sources of current legislation. Chapter four is about determination of maternity and problems of surrogacy, anonymous childbirth, concealed birth and babyboxes. Fifth chapter deals with determination of paternity, presumptions of paternity and denial of paternity, including brief summary of procedural regulation. Chapter six focuses on assisted reproduction and her legal adjustment, possible future changes and determination of parenthood in cases of children born through artificial insemination. Last seventh chapter summarizes important judicial decisions regarding determination of parenthood, including decisions of Czech courts, and European Court of Human Rights as well.

Klíčová slova

Určování rodičovství
Určování mateřství
Anonymní porod
Utajený porod
Náhradní mateřství
Určování otcovství
Domněnky otcovství
Popírání otcovství
Asistovaná reprodukce

Key Words

Determination of parenthood
Determination of maternity
Anonymous childbirth
Concealed birth
Surrogacy
Determination of paternity
Presumption of fatherhood
Denial of paternity
Assisted reproduction